

MICHAŁ BIAŁKOWSKI

UMK Toruń

bialkowski@umk.pl

ORCID: 0000-0001-5215-1271

DZIAŁALNOŚĆ ANTONIEGO BARANIAKA SDB NA FORUM KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI I JEJ KOMISJI (1951–1977)

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2020.003>

Streszczenie

Antoni Baraniak SDB odegrał znaczącą rolę w pracach Konferencji Episkopatu Polski oraz jej komisji specjalistycznych. Formalnie od 1951 r. był członkiem Konferencji Episkopatu Polski, w praktyce jednak w posiedzeniach plenarnych uczestniczył od 1957 r., gdy został mianowany arcybiskupem metropolitą poznańskim. Równocześnie wszedł w skład Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski. Jego aktywność obejmowała kilka obszarów działań: nauczanie pasterskie; kształtowanie stosunków z władzami PRL; wkład w posoborową reformę statusu prawnego KEP; kontakty ze Stolicą Apostolską, konferencjami episkopatów oraz udział w gremiach watykańskich. Ważnym odcinkiem zaangażowania na forum Konferencji Episkopatu Polski był udział w pracach komisji specjalistycznych. Od 1959 r. aż do śmierci w 1977 r. Antoni Baraniak SDB przewodniczył Komisji Soborowej/Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II. Moderowana przez niego działalność tego gremium obejmowała: 1) animowanie ogólnopolskich programów duszpasterskich zawierających elementy przygotowania pastoralnego do Soboru Watykańskiego II (m.in. „Czuwań Soborowych”); 2) koordynację i porządkowanie przygotowań do poszczególnych sesji soborowych, w szczególności redakcji schematów soborowych; 3) ogólne nadzorowanie prac studyjnych nad dokumentami soborowymi, w tym wydania ich edycji polskiej oraz komentarzy; 4) starania o tworzenie literatury popularyzującej i przybliżającej dorobek Soboru, a także powstawanie różnorodnych pomocy duszpasterskich; 5) wyznaczanie głównych kierunków odnowy posoborowej, ich dostosowanie do możliwości i potrzeb duszpasterskich Kościoła katolickiego w Polsce oraz koordynowanie współdziałania w tym wymiarze poszczególnych komisji episkopatu;

6) formułowanie postulatów związanych z wdrażaniem reform posoborowych w Kościele powszechnym, w tym odnoszących się do problematyki poruszanej na synodach biskupów. Ponadto – w latach 1959–1965 – zasiadał w Komisji Wydawnictw Katolickich, co miało bezpośredni związek z przygotowaniem do Millenium Chrztu Polski oraz pracami Soboru Watykańskiego II.

Słowa kluczowe: *Antoni Baraniak; Episkopat Polski; Konferencja Episkopatu Polski; Komisja Główna/Rada Główna Episkopatu Polski; Komisja Soborowa/Komisja do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II, Komisja Wydawnictw Katolickich*

Antoni Baraniak SDB's Activity
in the Polish Bishops' Conference and its Commissions (1951-1977)

Summary

Antoni Baraniak SDB played a vital role in the works of Polish Bishops' Conference and its specialised commissions. He was a member since 1951 but in fact he commenced to participate in the plenary sessions in 1957 after being named the Archbishop Metropolitan of Poznan. The Archbishop contributed in writing of the pastoral letters, the Church-State liaison, the post-conciliar reforms of the Bishops' Conference statutes, the communication with the Holy See and other bishops' conferences as well as the activity in Vatican dicasteries. Most importantly, he presided over the Commission of Implementation of the Second Vatican Council whose tasks were as follows: *i*) the pastoral preparation (the *Prayer Vigils*), *ii*) editing of the preparatory documents, *iii*) translating and publishing of the conciliar texts, *iv*) distribution and popularisation of the Vatican II documents, *v*) directing and coordination of the reforms in the Polish context and finally *vi*) formulation of the principles of the renewal. Moreover, the Most Rev. Antoni Baraniak was a member of the Committee for the Catholic Publications between 1959 and 1965 which was connected with the organisation of the millennial celebrations of Christianity in Poland.

Keywords: *Antoni Baraniak, Polish Bishops' Conference, Presidium of Polish Bishops' Conference, Commission of Implementation of the Second Vatican Council, Committee for Catholic Publications*

Obchodzony niedawno jubileusz 100. rocznicy powstania Konferencji Episkopatu Polski daje szansę podjęcia refleksji naukowej obejmującej różne wymiary aktywności jej członków. W historii powojennej na szczególną uwagę zasługuje postać metropolity poznańskiego abpa Antoniego Baraniaka SDB. Ten niezwykle wyrazisty i wpływowy hierarcha, przez kilkadziesiąt lat blisko związany z kolejnymi prymasami Polski, najpierw kard. Augustem Hlondem, a następnie kard. Stefanem Wyszyńskim, jest osobą wciąż mało znaną w szerokim odbiorze społecznym. Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza jego rozległej działalności na forum Episkopatu Polski (Komisji Głównej/Rady Głównej, Konferencji Plenarnych oraz komisji specjalistycznych). Warto dodać, że problematyki tej nie podjęto dotąd w sposób całościowy i wyczerpujący. Istniejące prace akcentują przede wszystkim czas uwięzienia oraz udział abpa Antoniego Baraniaka w kształtowaniu relacji państwo-Kościół, co utrwala dominację perspektywy politycznej. W mniejszym stopniu ukazują natomiast wymiar zaangażowania wewnątrzkościelnego, w szczególności duszpastersko-pastoralnego¹.

Artykuł stanowi kontynuację podjętej w ostatnich latach próby nakreślenia sylwetek przywódców polskiego episkopatu w okresie PRL². Podobnie jak

¹ Do najważniejszych prac zwartych poświęconych osobie tego hierarchy oraz jego działalności pasterskiej zaliczyć należy: *W służbie Kościoła poznańskiego. Księga pamiątkowa na 70-lecie urodzin arcybiskupa metropolity dr. Antoniego Baraniaka*, red. L. Bielarzewski, Poznań 1974; S. Kosiński, *Arcybiskup Antoni Baraniak metropolita poznański (1904–1977)*, w: *Chrześcijaństwo*, red. B. Bejze, Warszawa 1982, t. 7, s. 231–290; E. Nawrot, *Baraniak Antoni (1904–1977)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989. Pomordowani – więzieni – wygnani*, red. J. Myszor, Warszawa 2002, t. 1, s. 7–8; M. Przykucki, *Arcybiskup Antoni Baraniak. Bohater Kościoła i Ojczyzny*, „Zeszyty Spotkań KIK-owskich w Hamburgu” 4, Poznań 2003; S. Napierała, *Arcybiskup Antoni Baraniak jako pasterz diecezji*, „Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski”, t. 2, 2006, s. 351–357; M. Przykucki, *Arcybiskup Antoni Baraniak obrońca Kościoła. Wspomnienie*, „Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski”, t. 2, 2006, s. 359–366; Z. Zieliński, *Polityczne i kościelne ramy życia i działalności arcybiskupa Antoniego Baraniaka*, „Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski”, t. 2, 2006, s. 343–350; J. Wąsowicz, *Arcybiskup Antoni Baraniak SDB. Wspomnienie w 50. rocznicę objęcia rządów w metropolii poznańskiej*, „Kronika Wielkopolski”, t. 1, 2008, s. 15–34; M. Jędraszewski, *Działania aparatu bezpieczeństwa skierowane przeciwko arcybiskupowi Antoniemu Baraniakowi*, w: *Władze wobec Kościoła i związków wyznaniowych w Wielkopolsce w latach 1956–1970*, red. K. Białecki, Poznań 2009, s. 27–53; tenże, *Tezki na Baraniaka, Świadek*, Poznań 2009, t. 1; *Z więzienia na stolicę arcybiskupią. Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, red. Z. Zieliński, Poznań 2010; J. Wąsowicz, *Udział metropolity poznańskiego arcybiskupa Antoniego Baraniaka SDB w obradach Soboru Watykańskiego II*, w: *Studia Soborowe, Historia i nauczanie Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Toruń 2013, t. 1, s. 209–234; E. Wojcieszek, *Najtrudniejszy przeciwnik. O Arcybiskupie Antonim Baraniaku (1904–1977)*, „Kronika Miasta Poznania” 1(2016), s. 188–198; K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, Poznań-Warszawa 2017; R. Łatka, *Arcybiskup Antoni Baraniak jako członek Episkopatu Polski, cz. I (1951–1967)*, „Seminare” 2019 nr 3, s. 185–199.

² Panoramę polskiego episkopatu w latach sześćdziesiątych XX w. zaprezentowano w publikacjach: M. Białkowski, *Polscy ojcowie Soboru Watykańskiego II. Wstęp do badań nad episkopatem*

obszerne teksty poświęcone Karolowi Wojtył³, Bolesławowi Kominkowi⁴, Michałowi Klepaczowi⁵ i Stefanowi Wyszyńskiemu⁶, również aktualne rozważania oparte zostały na nie publikowanych dotąd materiałach archiwalnych znajdujących się w Archiwum Archidiecezjalnym Warszawskim, zespół: Sekretariatu Prymasa Polski, działy: Episkopat polski oraz Watykan. Podkreślić należy, że pierwszorzędne znaczenie badawcze mają kolekcje dokumentów: „Protokoły Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski”, „Protokoły Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski”, akta Komisji Wydawnictw Katolickich. Wykorzystano również osobisty dziennik prymasa Stefana Wyszyńskiego *Pro memoria*, którego rękopis znajduje się w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie.

I. ZMIANY STRUKTUR KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI I JEJ KOMISJI SPECJALISTYCZNYCH W OKRESIE POSŁUGI BISKUPIEJ ANTONIEGO BARANIAKA SDB

Posługa biskupia i arcybiskupia Antoniego Baraniaka przypadła na okres kierowania Kościołem katolickim w Polsce przez arcybiskupa/kardynała Stefana Wyszyńskiego. Hierarcha ten piastował w swoim ręku trzy najważniejsze godności i funkcje kościelne: Prymasa Polski, arcybiskupa metropolity gnieźnieńskiego i warszawskiego, przewodniczącego KEP⁷.

Kościola katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku, „Nasza Przeszłość” 132(2019), s. 269–315; tenże, *Polscy ojcowie Soboru Watykańskiego II. Wstęp do badań nad episkopatem Kościoła katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku*, „Studia Pelplińskie” 53(2019), s. 33–73.

- ³ M. Białkowski, *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958–1978)*, „Przegląd Zachodni” 3(2018), s. 197–232; tenże, *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958–1978)*, „Studia Salvatoriana Polonica” 12(2018), s. 275–321; tenże, *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958–1978)*, „Studia Pastoralne” 15(2019), s. 13–57; tenże, *Karol Wojtyła jako członek Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych w latach 1958–1978*, w: *Biskupi w rzeczywistości politycznej Polski „ludowej”*, red. R. Łatka, Warszawa 2020, s. 139–176.
- ⁴ M. Białkowski, *Rzecznik Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Działalność Bolesława Kominka na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1956–1974)*, „Przegląd Zachodni” 3(2019), s. 89–128; tenże, *Udział Bolesława Kominka w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1956–1974)*, „Studia Salvatoriana Polonica” 13(2019), s. 155–204.
- ⁵ M. Białkowski, *Udział Michała Klepacza w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1947–1967)*, [w druku].
- ⁶ M. Białkowski, *Udział Stefana Wyszyńskiego w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych w okresie posługi prymasowskiej (1948–1981)*, [w druku].
- ⁷ Zob. spostrzeżenia dotyczące powiązań godności i urzędu prymasowskiego z funkcją przewodniczącego KEP w drugiej połowie XX w. w fundamentalnej pracy poświęconej dziejom pryma-

Dla dalszego toku rozważań istotne jest przybliżenie charakterystyki tego ostatniego urzędu. Konferencja Episkopatu Polski – mimo, iż początki jej działalności datować należy na lata 1918–1919 – aż do 15 marca 1969 r. nie posiadała konstytucyjnego aktu normatywnego⁸. Skutkiem tego tworzący ją hierarchowie działali przede wszystkim w oparciu o tradycje i zasady pracy wypracowane w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. oraz autorytet kolejnych przewodniczących⁹. Autorytet wsparty był silnym umocowaniem prawnym, gdyż każdorazowy Prymas Polski był z mocy prawa przewodniczącym KEP. Ponadto jako przewodniczący KEP kierował – pełniąc rolę prezydium – Komisją Główną Episkopatu Polski.

Według spisu z lutego 1959 r. tworzyli ją: Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński, abp Eugeniusz Baziak, abp Antoni Baraniak, bp Franciszek Barda, bp Zygmunt Choromański, bp Franciszek Jop, bp Czesław Kaczmarek, bp Piotr Kałwa, bp Michał Klepacz, bp Bolesław Kominek, bp Tadeusz Paweł Zakrzewski. Łącznie 11 hierarchów¹⁰. W styczniu 1970 r. Komisja Główna Episkopatu Polski została przekształcona w Radę Główną¹¹. W tym czasie w jej skład wchodził: kard. Stefan Wyszyński, kard. Karol Wojtyła, abp Antoni Baraniak, abp Bolesław Kominek, bp Bronisław Dąbrowski, bp Franciszek Jop, bp Piotr Kałwa, bp Ignacy Tokarczuk oraz bp Józef Rozwadowski. W sumie 9 dostojników¹².

Już od września 1950 r. – obok Komisji Główniej Episkopatu Polski – w strukturze episkopatu działały komisje specjalistyczne¹³. W listopadzie 1959 r., a więc na początku trzeciego roku posługi arcybiskupiej Antoniego Baraniaka, funkcjonowały Komisje: 1) Główna; 2) Duszpasterstwa (przewodniczący bp Bolesław Kominek); 3) Maryjna (przewodniczący kard. Stefan Wyszyński); 4) Szkolna (przewodniczący bp Jerzy Stroba); 5) Dobroczyńności (przewodniczący

---

sostwa polskiego – K. Śmigiel, *Prymasostwo polskie. Instytucja, prymasi, dokumenty*, Warszawa 2018.

⁸ J. M. Dyduch, *Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski*, „Prawo Kanoniczne” 2013 nr 2, s. 5.

⁹ W okresie Polski Ludowej funkcje te pełnili kolejno: abp/kard. Adama Stefan Sapięha (czerwiec–sierpień 1945 r. oraz październik 1948 r. – kwiecień 1949 r.); kard. August Hlond (maj 1946 r. – wrzesień 1948 r.); abp/kard. Stefan Wyszyński (kwiecień 1949 r. – maj 1981 r., z przerwą w latach 1953–1956, gdy pracami episkopatu kierował ordynariusz łódzki bp Michał Klepacz); kard. Franciszek Macharski (maj–lipiec 1981 r.) oraz abp/kard. Józef Glemp (lipiec 1981 r. – marzec 2004 r.).

¹⁰ Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie, Zespół Sekretariatu Prymasa Polski (cyt. dalej: AAW, SPP), Protokoły KEP, II 4/183, k. 100, Komisje uzupełnione, 19 II 1959 r.

¹¹ *Komunikat 117. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski*, Warszawa, 16 I 1970 r., w: *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945–2000*, red. J. Żaryn, Poznań–Warszawa 2006, s. 85–88.

¹² AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/246, k. 27–29, Organa Konferencji Episkopatu Polski, stan na dzień 16 I 1970 r.

¹³ M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawno-historyczne*, Łomża 2014, s. 30–31.

abp Eugeniusz Baziak); 6) Liturgiczna (przewodniczący bp Tadeusz Paweł Zakrzewski); 7) Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (przewodniczący kard. Stefan Wyszyński); 8) Prasowa (przewodniczący kard. Stefan Wyszyński); 9) Wydawnictw Katolickich (przewodniczący bp Edmund Nowicki); 10) Duszpasterstwa Akademickiego (przewodniczący bp Tomasz Wilczyński); 11) Studiów (przewodniczący bp Michał Klepacz); 12) Instytucji Polskich w Rzymie (przewodniczący kard. Stefan Wyszyński); 13) Filmu, Telewizji i Radia (przewodniczący bp Herbert Bednorz); 14) Soborowa (przewodniczący abp Antoni Baraniak); 15) „Księżówki” w Zakopanem (przewodniczący bp Karol Pękała)¹⁴.

W marcu 1968 r. – na rok przed ostatecznym zatwierdzeniem pierwszego statutu KEP – ich liczba wzrosła do 28. Były to: 1) Komisja Główna (przewodniczący kard. Stefan Wyszyński); 2) Komisja Soborowa (przewodniczący abp Antoni Baraniak); 3) Komisja Duszpasterstwa (przewodniczący abp Bolesław Kominek); 4) Komisja Maryjna (przewodniczący bp Stefan Bareła); 5) Komisja Duszpasterstwa Duszpasterzy (przewodniczący bp Jerzy Modzelewski); 6) Komisja Apostolstwa Świeckich (przewodniczący kard. Karol Wojtyła); 7) Komisja Małżeństwa i Rodziny (przewodniczący bp Wilhelm Pluta); 8) Komisja Duszpasterstwa Kobiet (przewodniczący bp Ignacy Tokarczuk); 9) Komisja Katechetyczna (przewodniczący bp Jerzy Stroba); 10) Komisja Ekumeniczna (przewodniczący bp Jerzy Modzelewski); 11) Komisja Duszpasterstwa Dobroczynnego (przewodniczący bp Karol Pękała); 12) Komisja Liturgiczna (przewodniczący bp Franciszek Jop); 13) Komisja Reformy Prawa Kanonicznego (przewodniczący bp Piotr Kałwa); 14) Komisja Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (przewodniczący kard. Stefan Wyszyński); 15) Komisja Prasowa (przewodniczący bp Zygmunt Choromański); 16) Komisja Wydawnictw Katolickich (przewodniczący bp Edmund Nowicki); 17) Komisja Duszpasterstwa Akademickiego (bp Jerzy Modzelewski); 18) Komisja Instytucji Polskich w Rzymie (przewodniczący kard. Stefan Wyszyński); 19) Komisja Filmu, Telewizji i Radia (przewodniczący bp Herbert Bednorz); 20) Komisja „Księżówki” w Zakopanem (przewodniczący bp Karol Pękała); 21) Komisja Spraw Trzeźwości (przewodniczący bp Jan Mazur); 22) Komisja Artystyczno-Konserwatorska (przewodniczący bp Kazimierz Józef Kowalski); 23) Komisja do spraw Powołań (przewodniczący bp Stefan Bareła); 24) Komisja Duszpasterstwa Emigracji (przewodniczący kard. Stefan Wyszyński); 25) Komisja Misyjna (przewodniczący bp Kazimierz Józef Kowalski); 26) Komisja Spraw Zakonnych (przewodniczący bp Bronisław Dąbrowski); 27) Komisja Studiów i Seminariów Duchownych (przewodniczący bp Lech Kaczmarek); 28) Komisja Iustitia et Pax (przewodniczący profesor Czesław Strzeszewski)¹⁵. Na przełomie

¹⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/187, k. 7–10, Komisje uzupełnione, 19 XI 1959 r.

¹⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/236, k. 4–12, Komisje Konferencji Episkopatu na dzień 1 III 1968 r.

lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. istniało 30 komisji, gdyż utworzono dwie kolejne – 29) Komisję do Spraw Misji (przewodniczący bp Kazimierz Józef Kowalski) oraz 30) Komisję do Spraw Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych (przewodniczący abp Bolesław Kominek)¹⁶.

W zatwierdzonym 25 listopada 1974 r. przez Radę Główną Episkopatu Polski *Regulaminie ramowym dla Komisji Episkopatu Polski* zwracano uwagę, że zasadniczym zadaniem poszczególnych komisji jest podejmowanie skutecznej działalności w zakresie spraw sobie powierzonych. Komisje miały zatem: 1) ustalać formy i metody pracy; 2) badać problemy stosownie do powierzonych sobie zadań; 3) uchylać program pracy i czuwać nad jego wykonaniem; 4) podejmować powierzone sobie zadania; przeprowadzać kursy, sesje robocze, sympozja; 5) zwoływać referentów lub delegatów diecezjalnych w sprawach wchodzących w zakres prac komisji; 6) odbywać posiedzenia co najmniej dwa razy w roku; 7) prowadzić protokoły zebrań i archiwa akt; 8) pracować według ustalonego regulaminu¹⁷.

Z kolei w zakresie relacji z KEP komisje miały: 1) pracować zgodnie z kompetencjami zawartymi w regulaminie; 2) programy pracy i akcje o charakterze zasadniczym (np. duszpasterskie, kaznodziejskie, listy pasterskie) przedkładać do zatwierdzenia KEP; 3) sprawozdania z działalności, opracowania, wnioski i postulaty referowane na posiedzeniach KEP składać na piśmie przewodniczącemu KEP oraz w odpisie sekretarzowi KEP minimum dwa tygodnie przed posiedzeniem plenarnym KEP¹⁸.

II. ZARYS POWOŁANIA ZAKONNEGO, DZIAŁALNOŚCI DUSZPASTERSKIEJ I POSŁUGI BISKUPIEJ ANTONIEGO BARANIAKA SDB DO OBJĘCIA RZĄDÓW W ARCHIDIECEZJI POZNAŃSKIEJ W LIPCU 1957 R.

Antoni Baraniak urodził się 1 stycznia 1904 r. w Sebastianowie w Wielkopolsce. Pochodził z wielodzietnej rodziny rolniczej. W latach 1917–1920 uczył się w gimnazjum salezjańskim w Oświęcimiu. Bezpośrednio po jego ukończeniu – w 1920 r. – wstąpił do nowicjatu Towarzystwa Salezjańskiego w Kleczy Dolnej koło Wadowic¹⁹. W lipcu 1921 r. złożył pierwszą profesję, a cztery lata później –

¹⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/247, k. 59, Protokół 118. KPEP, Warszawa, 20 III 1970 r.

¹⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/29, k. 127–129, Protokół RGEP, Warszawa, 25 XI 1974 r., Regulamin Ramowy dla Komisji Episkopatu Polski.

¹⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/29, k. 127–129, Protokół RGEP, Warszawa, 25 XI 1974 r., Regulamin Ramowy dla Komisji Episkopatu Polski.

¹⁹ S. Kosiński, *Arceybiskup Antoni Baraniak metropolita poznański (1904–1977)*, dz. cyt., s. 232.

15 marca 1925 r. śluby wieczyste²⁰. Wcześniej – pod koniec maja 1924 r. – w Prywatnym Gimnazjum Księży Salezjanów im. św. Franciszka Salezego w Krakowie zdał egzamin dojrzałości²¹. W latach 1927–1931 odbył studia teologiczne na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie. W dniu 3 sierpnia 1930 r. otrzymał z rąk abpa Adama Stefana Sapiehy święcenia kapłańskie²². Liturgia święceń odbyła się w kościele sióstr karmelitanek w Krakowie. Następnie powrócił do Rzymu, by obronić doktorat z teologii, podjąc praktykę w Rocie Rzymskiej oraz w Kongregacji Świętego Soboru. Końcowe egzaminy doktorskie z teologii złożył jesienią 1930 r. Jednocześnie – na polecenie Prymasa Polski kard. Augusta Hlonda – studiował prawo kanoniczne w Instytucie św. Apolinarego w Rzymie. Wysiłki zakończyły się sukcesem, gdyż już w 1933 r. uzyskał stopień doktora prawa kanonicznego²³.

Wiosną 1931 r. został poinformowany, że kard. August Hlond zlecił mu pracę w Sekretariacie Prymasa Polski w Poznaniu, gdzie miał pełnić funkcję osobistego sekretarza. Obowiązki te – przysłał metropolita poznański – objął po zakończeniu studiów prawniczych 1 września 1933 r.²⁴. Do zakresu powierzonych mu wówczas zadań należało przygotowanie odpowiedzi na prywatne i oficjalne – urzędowe listy kierowane do hierarchy. Był również odpowiedzialny za korespondencję w języku łacińskim, włoskim i francuskim. Często uczestniczył w wyjazdach zagranicznych swojego zwierzchnika²⁵.

Wojenne losy ks. Antoniego Baraniaka związane były z tułaczką Prymasa Polski. Wraz z kardynałem – 14 września 1939 r. wyjechał przez Bukareszt i Triest do Rzymu. W Wiecznym Mieście przebywał aż do czerwca 1940 r., by następnie wraz z kard. Augustem Hlondem przyjąć gościnę miejscowego biskupa i osiaść w Lourdes, miejscowości słynnej z objawień maryjnych²⁶. Pobyt na południu Francji trwał aż trzy lata – do czerwca 1943 r. W tym czasie ks. Antoni Baraniak wykonywał wszystkie zwyczajne obowiązki wynikające z pełnionej funkcji sekretarza: prowadził kancelarię prymasa, przygotowywał spotkania z przedstawicielami rządów różnych krajów oraz liczną Polonią. Od czerwca 1943 r. przebywał wraz z kard. Augustem Hlondem w benedyktyńskim klasztorze w Hautecombe w Sabau-

---

²⁰ J. Pietrzykowski, *Salezjański rodowód księdza Antoniego Baraniaka*, w: *Z więzienia na stolicę arcybiskupią*, dz. cyt., s. 18–24.

²¹ Tamże, s. 21.

²² E. Nawrot, *Baraniak Antoni (1904–1977)*, dz. cyt., s. 7.

²³ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 21.

²⁴ S. Kosiński, *Arcybiskup Antoni Baraniak metropolita poznański (1904–1977)*, dz. cyt., s. 232.

²⁵ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 22–23.

²⁶ *100-lecie Konferencji Episkopatu Polski. Księga Jubileuszowa*, red. A. Miziński, Kielce 2019, s. 128.

dii²⁷. W lutym 1944 r. prymas wraz z swoim kapelanem księdzem Bolesławem Filipiakiem został aresztowany przez policję niemiecką, przewieziony do Paryża, a następnie do Bar-le-Duc w Lotaryngii. Wobec zbliżającej się nieuchronnie klęski Niemiec hitlerowskich, pod koniec sierpnia 1944 r., obaj zostali umieszczeni w Wiedenbrück w Westfalii. Ks. Antoni Baraniak uniknął aresztowania. Aż do wiosny 1945 r. ukrywał się w kilku placówkach duszpasterstwa polonijnego na terenie Francji²⁸. Po zakończeniu działań wojennych natychmiast wyjechał do Rzymu, gdzie dołączył do kard. Augusta Hlonda. Obaj wyruszyli w drogę do kraju w pierwszych dniach lipca 1945 r. Do Poznania dotarli 20 lipca 1945 r.²⁹

Wkrótce zakres powierzonych księdzu Antoniemu Baraniakowi zadań, w ramach pracy w sekretariacie prymasowskim, uległ znacznemu powiększeniu wskutek konieczności przyjęcia kompetencji sekretariatu nuncjusza apostolskiego. We wrześniu 1945 r. komuniści dokonali bowiem jednostronnego zerwania konkordatu ze Stolicą Apostolską³⁰. Kolejne zmiany przyniosła ponadto reorganizacja struktur kościelnych. W marcu 1946 r. papież Pius XII rozwiązał unię personalną arcybiskupstwa gnieźnieńskiego i poznańskiego, zawiązując w to miejsce unię Gniezna z Warszawą³¹. W połowie tego roku dokonano przeniesienia siedziby Prymasa Polski oraz jego urzędów do Warszawy. Ks. Antoni Baraniak stanął na czele sekretariatu pełniąc funkcję kierownika. Oprócz obowiązków sekretarza dodatkowo pełnił funkcje kapelana. Towarzyszył też kard. Augustowi Hlondowi w wielu podróżach po Polsce oraz w wyjazdach zagranicznych. Dwukrotnie udali się razem do Rzymu przez Paryż – w listopadzie-grudniu 1946 r. oraz w styczniu 1948 r.³². Niespodziewany zgon Prymasa Polski w dniu 22 października 1948 r. nie przerwał pracy ks. Antoniego Baraniaka na stanowisku kierownika sekretariatu Prymasa Polski³³. Co więcej, jako najbliższy współpracownik zmarłego prymasa, odegrał kluczową rolę w procesie nominacji ordynariusza lubelskiego biskupa Stefana Wyszyńskiego na urząd Prymasa Polski oraz arcybiskupa metropolity

²⁷ S. Kosiński, *Arcybiskup Antoni Baraniak metropolita poznański (1904–1977)*, dz. cyt., s. 232.

²⁸ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 25–26.

²⁹ *100-lecie Konferencji Episkopatu Polski. Księga Jubileuszowa*, s. 128–129.

³⁰ B. Fijałkowska, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL, 1944–1955*, Olsztyn 1999, t. 1, s. 24; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003, s. 14–15; Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2007*, Poznań 2009, s. 26–27.

³¹ M. Białkowski, *Dwa posoborowe projekty reorganizacji struktur kościelnych w Polsce z drugiej połowy lat sześćdziesiątych XX wieku*, „Zapiski Historyczne” 2017 z. 3, s. 129; tenże, *Nieznamy posoborowy projekt terytorialnej reorganizacji diecezji polskich z 1967 roku*, „Studia Pelplińskie” 51(2017), s. 42.

³² S. Wilk, *Nadzwyczajne uprawnienia Prymasa Polski kard. Augusta Hlonda*, „Studia Prymasowskie” 5(2011), s. 26–27.

³³ J. Pietrzak, *Pelnia prymasostwa. Ostatnie lata prymasa Polski kardynała Augusta Hlonda 1945–1948*, Poznań 2009, t. 2, s. 918–922.

gnieźnińskiego i warszawskiego. Znany ze swej dyskrecji, ostrożności, biegłej znajomości kilku języków obcych i rozlicznych kontaktów w Kurii Rzymskiej był bowiem odpowiedzialny za przekazanie ostatniej woli kard. Augusta Hlonda dotyczącej jego następcy³⁴. Podczas audiencji udzielonej księdzu Antoniemu Baraniakowi w dniu 13 stycznia 1949 r. nowy prymas zaproponował mu dalsze kierowanie sekretariatem³⁵.

Abp Stefan Wyszyński – podobnie jak jego poprzednik – darzył ks. Antoniego Baraniaka pełnym zaufaniem, często opierając się na jego doświadczeniu i wiedzy zdobytej podczas studiów w Rzymie. Dlatego m.in. w 1950 r. – na mocy specjalnych uprawnień nadanych przez Stolicę Apostolską – polecił mu zorganizować przy sekretariacie tzw. Trybunał Prymasowski do spraw małżeńskich – Trybunał super matrimonio rato et non consumato³⁶. W kwietniu 1951 r. towarzyszył arcybiskupowi Stefanowi Wyszyńskiemu w podróży do Rzymu, gdzie spotkała go nominacja na biskupa sufragana gnieźnińskiego. W bulli datowanej na 26 kwietnia 1951 r. papież Pius XII przydzielił mu stolicę tytularną teodozjopolitańską w Armenii³⁷. Warto dodać, że wizyta w Rzymie była wyjątkowa nie tylko dla nowego biskupa-nominata, również dla Prymasa Polski, który otrzymał wówczas specjalne pełnomocnictwa³⁸. Sakrę biskupią ks. Antoni Baraniak przyjął z rąk abpa Stefana Wyszyńskiego 8 lipca 1951 r. Współkonsekratorami byli ordynariusz płocki bp Tadeusz Paweł Zakrzewski i sufragan gnieźniński bp Lucjan Bernacki³⁹. Jako biskup sufragan regularnie wizytował parafie archidiecezji gnieźnińskiej. Otrzymał również szersze uprawnienia w sekretariacie, a pod koniec 1951 r. prymas Stefan Wyszyński nadał mu tytuł dyrektora Sekretariatu Prymasa Polski⁴⁰. Ponadto – w wyjątkowych sytuacjach – zastępował sekretarza Episkopatu Polski bpa Zygmunta Choromańskiego. Tak stało się w czasie rozmów z władzami na temat dekretu z 9 lutego 1953 r. o obsadzaniu stanowisk kościelnych. Jego postawa charakteryzowała się bezkompromisowością oraz chęcią stawiania zdecydowanego

³⁴ E. K. Czaczkowska, *Kardynał Stefan Wyszyński. Biografia*, Kraków 2013, s. 90–91.

³⁵ W. R. Macko, *Sekretariat Prymasa Polski. 25 lat posługi prymasowskiej Józefa Kardynała Glempa*, Warszawa 2006, s. 7.

³⁶ D. Zamiatąła, *Kierownik Sekretariatu Prymasa*, w: *Z więzienia na stolicę arcybiskupią*, dz. cyt., s. 57.

³⁷ P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 24.

³⁸ Szeroki wachlarz tych pełnomocnictw został opisany m.in. w publikacjach: S. Kawa, *Stefan Wyszyński – kompetencje dotyczące wiernych obrządku greckokatolickiego w Polsce*, „Kościół i Prawo” 2017 nr 1, s. 133–142; J. Krukowski, *Uprawnienia nadzwyczajne Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski, wobec zagrożeń Kościoła ze strony reżimu komunistycznego*, „Studia Prymasowskie” 5(2011), s. 29–42; K. Mikołajczuk, *Uprawnienia Kardynała Stefana Wyszyńskiego wobec Kościoła Greckokatolickiego w archiwaliach Prymasa i Konferencji Episkopatu Polski*, Lublin 2014.

³⁹ S. Kosiński, *Arcybiskup Antoni Baraniak metropolita poznański (1904–1977)*, dz. cyt., s. 233.

⁴⁰ D. Zamiatąła, *Kierownik Sekretariatu Prymasa*, dz. cyt., s. 59.

oporu wobec komunistów⁴¹. Co więcej, mimo rozmieszczenia w jego najbliższym otoczeniu wielu informatorów, działania te nie przynosiły spodziewanych efektów. W jednej z notatek Urzędu Bezpieczeństwa zawarto następujące konkluzje: „Wśród hierarchii kościelnej jest znany jako człowiek skryty, nie ujawniający swoich myśli i zamierzeń, ostrożny. Jest dobrze zorientowany zarówno w sprawach episkopatu, jak i w sprawach osobistych prymasa, jest w kursie wszystkich spraw na bieżąco, zabiega o to by wszystkie sprawy znać. Stosunków towarzyskich z szerszym gronem nie utrzymuje. Jest nerwowo, co można zaobserwować w rozmowie z nim. Jednym z jego największych zainteresowań jest filatelistyka”⁴².

W nocy z 25 na 26 września 1953 r. został aresztowany, by podobnie jak jego zwierzchnik przez ponad trzy lata przebywać w więzieniu i w odosobnieniu⁴³. Bp Antoni Baraniak przebywał w więzieniu mokotowskim przy ul. Rakowieckiej do 28 grudnia 1955 r. Tylko w okresie od momentu aresztowania do połowy września 1955 r. łącznie był przesłuchiwany 145 razy⁴⁴. Wielokrotnie w niezwykle brutalny sposób, przy użyciu przemocy fizycznej i psychicznej. Doprowadziło to do znacznej utraty zdrowia i wyniszczenia organizmu. Postawione mu fikcyjne zarzuty nigdy nie zostały udowodnione. Do tych najtrudniejszych lat przyszłego arcybiskupa metropolity poznańskiego Prymas Tysiąclecia powrócił w przemówieniu żałobnym nad jego trumną. Powiedział wówczas: „Biskup Baraniak uwięziony (...) był dla mnie niejako osłoną. Na niego bowiem spadły główne oskarżenia i zarzuty, podczas gdy mnie w moim odosobnieniu przez trzy lata oszczędzano. Nie oszczędzano natomiast biskupa Antoniego. Wrócił na Miodową w 1956 r. tak wyniszczony, że już nigdy nie odbudował swojej egzystencji psychofizycznej. (...) O tym, ile wycierpiał, można się było tylko dowiedzieć od współwięźniów. (...) Domyślałem się, że mój względny spokój w więzieniu zawdzięczam jemu, bo to on wziął na siebie jak gdyby ciężar odpowiedzialności za Prymasa Polski. To stworzyło między nami niezwykle silną więź”⁴⁵.

Pod koniec grudnia 1955 r. więzienie zostało zastąpione nakazem pobytu w salezjańskim domu zakonnym w Marszałkach koło Ostrzeszowa. W praktyce oznaczało to jednak areszt domowy⁴⁶. Tam zastało go postanowienie Prokuratury

⁴¹ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 29.

⁴² D. Zamiatała, *Kierownik Sekretariatu Prymasa*, dz. cyt., s. 61.

⁴³ M. Przykucki, *Arcybiskup Antoni Baraniak*, dz. cyt., s. 15–17; E. K. Czaczkowska, *Kardynał Stefan Wyszyński. Biografia*, dz. cyt., s. 214.

⁴⁴ J. Stefaniuk, *Czas więzienia (1953–1956)*, w: *Z więzienia na stolicę arcybiskupią*, dz. cyt., s. 65–89; K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 31.

⁴⁵ L. Żbikowska, *Księża niezłomni. Wierny towarzysz w cierpieniu – Ksiądz arcybiskup Antoni Baraniak*, „Nasz Dziennik” 14–15 IV 2007, s. 24–25.

⁴⁶ J. Wąsowicz, *Troska salezjanów o bpa Antoniego Baraniaka SDB w okresie jego internowania w Marszałkach (29 grudnia 1955 r. – 1 kwietnia 1956 r.)*, „Seminare” 2014 nr 1, s. 157–169.

Wojskowej w Warszawie z 26 kwietnia 1956 r. o umorzeniu śledztwa wobec braku możliwości udowodnienia zarzucanych mu czynów. Jednak sytuacja hierarchy nie uległa zmianie aż do jesieni. Nadal był pilnowany i izolowany przez funkcjonariuszy. Dopiero w ostatnich dniach października 1956 r. bp Antoni Baraniak został uwolniony i wyjechał do Warszawy⁴⁷.

Dostojnik ponownie – od 1 listopada 1956 r. – objął stanowisko dyrektora Sekretariatu Prymasa Polski⁴⁸. Dochowanie wierności Prymasowi Polski oraz bezgraniczne oddanie sprawom Kościoła katolickiego, mimo doświadczenia okrucieństwa i tortur, przesądziły o wyniesieniu sufragana gnieźnieńskiego do godności abpa metropolity poznańskiego. Stosowny czas na takie starania nadszedł, gdy kard. Stefan Wyszyński wyjechał po raz pierwszy, od powrotu na stolicę gnieźnieńską i warszawską, do Watykanu. W *Pro memoria* pod datą 11 maja 1957 r. prymas zapisał: „Poruszamy sprawę nominacji biskupich. A więc Poznań; zamierzam przedstawić terno, w którym na pierwszym planie jest biskup Baraniak. Abp S[amoré] mówi, że sam tak przypuszczał, że to będzie naczelnny kandydat”⁴⁹.

Do tematu objęcia przez bpa Antoniego Baraniaka arcybiskupstwa poznańskiego kard. Stefana Wyszyński powracał zresztą kilka razy podczas rozmów prowadzonych w Sekretariacie Stanu Stolicy Apostolskiej, choć od początku kandydatura dyrektora Sekretariatu Prymasa Polski nie wzbudzała żadnych wątpliwości, a wręcz przeciwnie – spotykała się z akceptacją kurialistów⁵⁰. Warto podkreślić, że przyszły metropolita poznański cieszył się tak wielkim zaufaniem prymasa, że w czasie rzymskiego wyjazdu konsultował się z nim w sprawie nominacji biskupich na sufraganów w Sandomierzu, Łodzi i Przemyślu⁵¹. Ostatecznie 30 maja 1957 r. papież Pius XII podpisał bullę nominacyjną, kanoniczne objęcie rządów w najstarszej polskiej archidiecezji nastąpiło 2 lipca 1957 r., a uroczysty ingres do archikatedry Świętych Apostołów Piotra i Pawła odbył się 6 października 1957 r.⁵².

⁴⁷ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 36–38.

⁴⁸ D. Zamiatąła, *Kierownik Sekretariatu Prymasa*, dz. cyt., s. 62.

⁴⁹ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (cyt. dalej: AAG), S. Wyszyński, „Pro memoria 1957”, zapis z dnia 11 V 1957 r.

⁵⁰ AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1957”, zapis z dnia 13 V 1957 r.

⁵¹ AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1957”, zapis z dnia 12 V 1957 r.

⁵² S. Kosiński, *Arcybiskup Antoni Baraniak metropolita poznański (1904–1977)*, dz. cyt., s. 233.

III. CZŁONEK KOMISJI GŁÓWNEJ/RADY GŁÓWNEJ EPISKOPATU POLSKI (1957–1977)

Wyjątkową rolę w strukturze Konferencji Episkopatu Polski pełniła Komisja Główna/Rada Główna Episkopatu Polski. Przypomnijmy, że w okresie przewodniczenia Kościołowi katolickiemu w Polsce przez kard. Stefana Wyszyńskiego wśród najważniejszych obszarów działalności episkopatu wyróżnić należy: 1) aktywność pastoralną, która wyrażała się poprzez tworzenie spójnych programów duszpasterskich realizowanych we wszystkich diecezjach oraz w ramach duszpasterstw obejmujących grupy społeczne, stanowe, zawodowe. Od końca lat pięćdziesiątych XX w. oscylowały one wokół: programu Wielkiej Nowenny (1957–1966); obrad Soboru Watykańskiego II (1962–1965), a następnie realizacji jego uchwał; przygotowania i przebiegu uroczystości Millennium Chrztu Polski (1966–1967). Nadzwyczajny charakter duszpasterski miała organizacja – w dekadzie lat siedemdziesiątych XX w. – obchodów Roku Świętego 1975. Inne – warte podkreślenia – kierunki działania to: 2) stosunki z władzami komunistycznymi; 3) kontakty ze Stolicą Apostolską; 4) stosunki z zagranicznymi Konferencjami Episkopatów; 5) relacje ze środowiskami katolików świeckich; 6) organizacja polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych, a następnie starania o jej pełną stabilizację; 7) odnowa liturgii oraz studiów biblijnych; 8) działalność edukacyjna; 9) działalność wydawnicza; 10) praca charytatywna⁵³.

⁵³ Zagadnienia te poruszone zostały w artykułach poświęconych recepcji Soboru Watykańskiego II w Kościele katolickim w Polsce: M. Białkowski, *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszłość” 128(2017), s. 229–272; tenże, *Od Vaticanum II do bulli «Episcoporum Poloniae coetus». Pierwsza faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1966–1972) – wybrane zagadnienia*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956–1972, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin–Warszawa 2017, s. 67–100; tenże, *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1972–1978. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszłość” 129(2018), s. 387–446; tenże, *Od bulli «Episcoporum Poloniae coetus» do wyboru Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową. Druga faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1972–1978) – wybrane zagadnienia*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 3: 1972–1978, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin–Warszawa 2018, s. 87–132; tenże, *Recepcja Soboru Watykańskiego II w Polsce w 1972–1978. Pomiedzy bullą «Episcoporum Poloniae coetus» a wyborem Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową*, „Studia Pelplińskie” 52(2018), s. 29–80; tenże, *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1978–1989. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszłość” 130(2018), s. 263–323; tenże, *Od wyboru kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową do rozkładu systemu komunistycznego. Dojrzała faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1978–1989)*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 4: 1979–1989/1990, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin–Warszawa 2019, s. 111–163.

Bp Antoni Baraniak po raz pierwszy brał udział w obradach Episkopatu Polski 25 czerwca 1957 r. podczas 46. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski. O serdecznych więziach przyjaźni i ogromnym szacunku, jakim darzył arcybiskupa poznańskiego kard. Stefana Wyszyńskiego, świadczą słowa wypowiedziane w trakcie tego posiedzenia: „X. Prymas wita Arcybiskupa Baraniaka jako Arcybiskupa Metropolity Poznańskiego; Arc[biskup] Baraniak cierpiał więzienie za Kościół – Sekretariat Stanu określił nominację tę jako najbardziej sprawiedliwą; niech obecnie Arc[ybiskup] Baraniak przyjmie od Konferencji podziękowanie za tak ofiarną i owocną pracę w Sekretariacie Prymasa i życzenia na nową pracę w Metropolii Poznańskiej”⁵⁴.

Zamieszczony w zapiskach obraz podróży kard. Stefana Wyszyńskiego do Poznania w połowie marca 1958 r. potwierdza uczucia sympatii i braterskiego porozumienia oraz niezwykle solidarność cierpienia, jaka łączyła obu wielkich mężów Kościoła katolickiego w Polsce: „Poznań wziął swoją gorącością i żywiołowością wszystko, co dotychczas widziałem. Często mi wypominali, że to oni wymodlili wolność i pierwsi upominali się o Prymasa w czerwcowych manifestacjach. Do tych chwil czynił aluzje i Arcyb[p] Baraniak w swoich przemówieniach. Moje opóźnienie z przyjazdem do Poznania mogłem usprawiedliwić tym, że nie było tu Gospodarza. A później przyszły tak gorące przeżycia ingresowe Arcybiskupa-Więźnia, że należało dać ludziom nieco oddechu, zanim mieliby powitać Prymasa-Więźnia, jednego z serii Prymasów-Więźniów, po Duninie, Stablewskim, Ledóchowskim, Hlondzie”⁵⁵.

Wyniesienie do godności arcybiskupiej oraz objęcie urzędu metropolity poznańskiego oznaczało również wejście do ścisłego gremium kierowniczego Kościoła katolickiego w Polsce – Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski. Po raz pierwszy w jej obradach uczestniczył 19 listopada 1957 r.⁵⁶ Aż do śmierci metropolity lwowskiego i administratora apostolskiego archidiecezji krakowskiej abpa Eugeniusza Baziaka 15 czerwca 1962 r. metropolita poznański był teoretycznie trzecią osobą w Episkopacie Polski. W praktyce jednak, jako najbliższy współpracownik kard. Stefana Wyszyńskiego i jego zaufany doradca odgrywał rolę nieformalnego zastępcy przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski i „osoby numer dwa” wśród polskich hierarchów⁵⁷. O pozycji metropolity poznańskiego świadczyło również to, że właśnie on dziękował – w imieniu biskupów – prymasowi za przewodniczenie obradom konferencji plenarnych oraz Komisji Głównej Episkopatu Polski. Dopiero kreacja kardynalska Karola Wojtyły w czerwcu 1967 r.

⁵⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/175, k. 3, Protokół 46. KPEP, Warszawa, 25 VI 1957 r.

⁵⁵ AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1958”, zapis z 15 III 1958 r.

⁵⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/12, k. 12, Protokół KGEP, 19 XI 1957 r.

⁵⁷ R. Łatka, *Episkopat Polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989*, Warszawa 2019, s. 67–70.

spowodowała, że funkcje te przejął arcybiskup krakowski⁵⁸. Z kolei wyniesienie do godności kardynalskiej abpa Bolesława Kominka w marcu 1973 r. przyniosło skutek w postaci zamieszczenia poznańskiego dostojnika na czwartej pozycji w hierarchii episkopatu. Stan ten miał jednak charakter krótkotrwały, gdyż metropolita wrocławski zmarł już 10 marca 1974 r.⁵⁹

Zaufanie, jakim darzył Prymas Polski abpa Antoniego Baraniaka wyrażało się w zleceniu mu delikatnych i dyskretnych zadań. We wrześniu 1960 r. metropolita poznański otrzymał od Komisji Głównej – szczególną misję – mandat kierowania komisją specjalną, zajmującą się sprawą ordynariusza kieleckiego bpa Czesława Kaczmarka⁶⁰. Powołana ona została na wniosek kieleckiego hierarchy w związku z zarzutami, jakie wysunął wobec niego były kanclerz kurii diecezjalnej ks. Leonard Świdorski. Duchowny w opublikowanych i rozprawdzanych przez władze komunistyczne pseudo wspomnieniach – *Zielonym Zeszycie* oskarżał ordynariusza kieleckiego o romans z siostrą zakonną, nadużycia finansowe i przekupstwo. W późniejszym czasie powstały kolejne publikacje zawierające bezpodstawne oskarżenia⁶¹. W skład wspomnianej komisji – oprócz metropolity poznańskiego – weszli ponadto biskupi: Piotr Kałwa i Franciszek Jop. Komisja w oparciu o zeznania ks. Leonarda Świdorskiego, siostry Domiceli oraz samego ordynariusza kieleckiego przygotowała sprawozdanie, które abp Antoni Baraniak osobiście przedłożył kard. Stefanowi Wyszyńskiemu. W oparciu o ten materiał Prymas Polski przygotował list do Jana XXIII, w którym postulował zwolnienie kieleckiego hierarchy. Stanowisko Prymasa Polski całkowicie popierał metropolita poznański oraz pozostali członkowie kierowanej przez niego komisji⁶². Nie oznaczało to bynajmniej, że uznali za prawdziwe oskarżenia ks. Leonarda Świdorskiego. Uważali jednak, że działalność bpa Czesława Kaczmarka i jego zwalczanie przez aparat partyjno-państwowy przynosi zbyt wielkie szkody całemu Kościołowi w Polsce. Wynikało to ze stanowiska wyrażanego przez kard. Stefana Wyszyńskiego, że dobro Kościoła jest ważniejsze od osoby hierarchy⁶³. Mimo, że podczas posiedzenia Komisji Głównej Episkopatu Polski w styczniu 1961 r. abp Antoni Baraniak przekazał ordynariuszowi kieleckiemu decyzję komisji specjalnej⁶⁴ bp kielecki nie zrezygnował jednak z kierowania diecezją i pełnił swą funkcję aż do śmierci w sierpniu 1963 r.

⁵⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/232, k. 77, Protokół 103. KPEP, Warszawa, 15–16 VI 1967 r.

⁵⁹ Zob. K. Jaworska, *Relacje między państwem a Kościołem katolickim w (archi)diecezji wrocławskiej w latach 1956–1974*, Legnica 2009.

⁶⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/15, k. 12–13, Protokół KGEP, Warszawa, 15 III 1960 r.

⁶¹ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, dz. cyt., s. 171–179; J. Śledzianowski, *Ksiądz Czesław Kaczmarek biskup kielecki 1895–1963*, Kielce 2008, s. 469–537.

⁶² AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1960”, zapis z 4 XII 1960 r.

⁶³ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 56–57.

⁶⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/16, k. 12, Protokół KGEP, Warszawa, 11 I 1961 r.

Ostatnim wielkim zadaniem, jakie Prymas Tysiąclecia powierzył swojemu wieloletniemu najbliższemu współpracownikowi, było kierowanie pracami Krajowego Komitetu Organizacyjnego Roku Świętego, który – jak już wspomniano – przypadał w 1975 r. Abp Antoni Baraniak koordynował przygotowania duszpasterskie w latach 1973–1975 oraz odpowiadał za bieżące kontakty z Komitetem Generalnym przygotowującym obchody Roku Świętego w Rzymie⁶⁵. Zwieńczeniem uroczystości były – przygotowywane przez poszczególne episkopaty pielgrzymki narodowe do Wiecznego Miasta. O polskiej pielgrzymce narodowej metropolita poznański wypowiedział się na posiedzeniu 145. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 26–27 listopada 1974 r.: „Starania o pielgrzymkę są daleko posunięte, chociaż nie wszystkie trudności zostały w pełni przezwyciężone. Istnieje uzasadniona nadzieja, że w jesieni przyszłego roku uda się pielgrzymka narodowa do Rzymu na uroczystości Roku Świętego, złożona z 2000–2500 osób. Pielgrzymka będzie stanowiła reprezentację Kościoła w naszej Ojczyźnie i zarazem reprezentację Kościołów diecezjalnych. Stąd wezmą w niej udział ordynariusze diecezji, przedstawiciele duchowieństwa, siostr zakonnych i wiernych, zwłaszcza ludzi młodych o postawie apostołskiej”⁶⁶.

W zaangażowaniu biskupa, a następnie arcybiskupa Antoniego Baraniaka jako członka Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski wyróżnić można cztery podstawowe płaszczyzny działania: 1) nauczanie pasterskie; 2) kształtowanie stosunków z władzami PRL; 3) wkład w posoborową reformę statusu prawnego KEP; 4) kontakty ze Stolicą Apostolską, konferencjami episkopatów oraz udział w gremiach watykańskich. Ostatnia płaszczyzna wymaga podjęcia szczegółowych badań obejmujących kilka kierunków. Pierwszy to wizyty biskupa/arcybiskupa Antoniego Kominka w Watykanie związane z podróżami Prymasa Polski, wizytami metropolity poznańskiego *ad limina apostolorum* oraz udziałem w obchodach Roku Świętego (1951, 1957, 1968, 1973, 1975, 1977); drugi to obrady Soboru Watykańskiego II, podejmowane w tym czasie kontakty z zagranicznymi episkopatami oraz uczestnictwo w pracach komisji soborowych (1962, 1963, 1964, 1965); trzeci wynika z funkcji pełnionych w dykasteriach watykańskich i związaną z tym aktywnością (członek Kongregacji Sakramentów oraz Kongregacji do Spraw Beatyfikacyjnych i Kanonizacyjnych); czwarty – wyjazdy zagraniczne oficjalne (m.in. do NRD w 1972 r. i do RFN w 1973 r.) oraz o charakterze turystycznym (m.in. do Czechosłowacji i na Węgry w 1974 r.), podczas których nawiązywał kontakty z miejscowymi hierarchami⁶⁷.

⁶⁵ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 57.

⁶⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/274, k. 39–40, Protokół 145. KPEP, Warszawa, 26–27 XI 1974 r.

⁶⁷ Krótkie relacje z tych podróży odnajdujemy na kartach publikacji M. Przykuckiego, *Arcybiskup Antoni Baraniak*, dz. cyt., s. 29–35.

3.1. Nauczanie pasterskie

Z dużym prawdopodobieństwem możemy stwierdzić, że abp Antoni Baraniak był autorem, współautorem lub redaktorem kilkunastu dokumentów przygotowanych przez Episkopat Polski. Bezsprzecznie największy udział miał w pracach nad listami, odezwaniami i orędziami odnoszącymi się do Soboru Watykańskiego II. Nie budzi to oczywiście zdziwienia, gdyż będąc członkiem Komisji Głównej/Rady Głównej jednocześnie przewodniczył Komisji Soborowej/Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II. Fakt ten czynił go szczególnie odpowiedzialnym za nauczanie soborowe i posoborowe Kościoła w Polsce.

Pierwszy z opracowanych przez niego dokumentów to przyjęte 17 czerwca 1959 r., podczas 56. konferencji Plenarnej, *Wezwanie Episkopatu Polski w sprawie przyszłego Soboru Powszechnego*⁶⁸. Pasterze Kościoła w Polsce zwracali w nim szczególną uwagę na pragnienie wszystkich chrześcijan przywrócenia jedności. Jednocześnie wzywali kapłanów i świeckich do codziennej modlitwy w intencji Soboru. Dwa i pół roku później – 16 listopada 1961 r. – biskupi wystosowali *Orędzie Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych w sprawie Drugiego Soboru Watykańskiego*. Akt ten odczytany został we wszystkich kościołach w uroczystość Objawienia Pańskiego 6 stycznia 1962 r.⁶⁹. Dokument, znacznie obszerniejszy niż wcześniejszy, zawierał cztery główne części (I. Czym jest w organizmie kościelnym Sobór Powszechny?; II. Wielkie dzieło; III. Jaki będzie zakres zagadnień omawianych na Soborze?; IV. Wielkie dzieło Soboru Powszechnego wymaga wzmoczonego i zespołowego wysiłku), wyjaśniające podstawowe kwestie doktrynalne i organizacyjne, zakres prac soborowych oraz poruszanej tematyki.

Abp Antoni Baraniak miał na pewno decydujący wpływ na treść *Listu Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych przed wyjazdem na Sobór Watykański Drugi*, który osobiście przedstawiał podczas 73. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 14 września 1962 r.⁷⁰. Dokument ten przygotowany został bezpośrednio przed I sesją Soboru Watykańskiego II. Termin jego odczytania wyznaczono na cztery dni przed otwarciem Soboru – 7 października 1962 r. Tym razem szczególnie przypomniano najważniejsze wydarzenia z ostatniego roku przygotowań. Mocno uwypuklone zostało wezwanie na Sobór, które papież skierował do wszystkich biskupów. Fakt dwukrotnego nawiązania do tego problemu, poprzez nadanie wymownych tytułów kolejnym częściom (Wstęp: Ojciec Święty wzywa na Sobór; I. Posłuszni wezwaniu Ojca Świętego biskupi polscy udają się na Sobór), należy odczytać w kontekście uniemożliwiania przez władze PRL sporej części polskich hierarchów wykonania tego obowiązku. Cztery następne części dotyczyły zadań stojących przed Soborem (II. Sobór ma przynieść światu wewnętrzną odnowę);

⁶⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/185, k. 142, Protokół 56. KPEP, Warszawa, 17 VI 1959 r.

⁶⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/198, k. 153, Protokół 69. KPEP, Warszawa, 15–16 XI 1961 r.

⁷⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/202, k. 44, Protokół 73. KPEP, Warszawa, 14–15 IX 1962 r.

zachęty do udziału w programie duszpasterskim „Czuwań Soborowych” (III. Wpłyniemy na obrady soborowe przez „Czowanie z Maryją Jasnogóorską”); stosowania praktyk pokutnych i umartwień w intencji Soboru (IV. Czujmy w duchu pokuty); ofiarowania modlitw i dobrych uczynków w celu wyjednania łask dla ojców soborowych (V. Gorąca zachęta do modlitw i dobrych uczynków)⁷¹.

W okresie pomiędzy I a II sesją Soboru Watykańskiego II koordynował przygotowanie i zatwierdzenie przez polskich hierarchów: *Listu pasterskiego do wiernych po pierwszej sesji Soboru*, *Wezwania do Soborowego czynu dobroci* oraz *Słowa pasterskiego w dniu wznowienia obrad Soboru Watykańskiego II*⁷². W późniejszym czasie odpowiadał również za redakcję kolejnych dokumentów: *Listu pasterskiego o zwycięstwie nad sobą na rzecz Soboru*, *Listu pasterskiego po zakończeniu trzeciej sesji Soboru*, *Listu pasterskiego polskich Ojców soborowych do katolickiej Polski* oraz *Listu po zakończeniu Soboru*. Warto dodać, że w przypadku tych ostatnich dokumentów ich autorami byli najczęściej członkowie Komisji Soborowej – biskupi Jan Jaroszewicz, czy Kazimierz Józef Kowalski – a więc bliscy współpracownicy metropolity poznańskiego⁷³. Ostatnim dokumentem, który przygotowywał abp Antoni Baraniak było *Słowo biskupów polskich na rozpoczynający się Rok Świąty w Rzymie*⁷⁴. Struktura obejmowała wprowadzenie oraz trzy rozdziały (I. Na czym polega wyzwolenie, które przynosi Zbawiciel?; II. Człowiek może wyzwolić się z grzechu i osiągnąć swoje powołanie; III. Jubileusz Boga-Zbawiciela). Znalazły się w nim słowa o wyzwoleniu, odnowie człowieka i jego godności⁷⁵.

3.2. Kształtowanie stosunków z władzami PRL

Abp Antoni Baraniak należał do grupy polskich biskupów krytycznie oceniających rzeczywistość społeczno-polityczną PRL⁷⁶. Dał temu dowód podczas audiencji u papieża Jana XXIII, w czasie I sesji Soboru Watykańskiego II: „Ojciec św. zapytał o wpływ komunizmu na młodzież. Informował Arc[ę]b[iskup] p Baraniak; jak po usunięciu religii ze szkół, zaradzamy potrzebom młodzieży, organizując punkty katechetyczne, które są obłożone tyłu trudnościami ze strony administracji wyznaniowej”⁷⁷.

⁷¹ *List Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych przed wyjazdem na Sobór Watykański II, 30 września 1962 r.*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paris 1975, s. 274–278.

⁷² AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/207, k. 10, Protokół 78. KPEP, Jasna Góra, 27–28 VIII 1963 r.

⁷³ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, Lublin 2019, s. 591, 606.

⁷⁴ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/274, k. 40, Protokół 145. KPEP, Warszawa, 26–27 XI 1974 r.

⁷⁵ *Słowo biskupów polskich na rozpoczynający się Rok Świąty w Rzymie*, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, dz. cyt., s. 819–820.

⁷⁶ Podobnie postawę hierarchy ocenia R. Łatka, *Arcybiskup Antoni Baraniak jako członek Episkopatu Polski*, dz. cyt., s. 185–199.

⁷⁷ AAG, S. Wyszyński, „Pro Memoria 1962”, zapis z 25 XI 1962 r.

W okresie kulminacyjnego napięcia w relacjach państwo-Kościół, po opublikowaniu w listopadzie 1965 r. *Orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich*, dał się poznać jako zdecydowany zwolennik linii działania kard. Stefana Wyszyńskiego⁷⁸. W odpowiedzi na brutalną nagonkę władz komunistycznych wymierzoną przeciwko Prymasowi Polski, podczas 90. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski podziękował kardynałowi za niezachwianą postawę i wyraził – w imieniu wszystkich biskupów – słowa solidarności: „Arcyb[isku]p Baraniak podziękował X. Prymasowi za przewodniczenie, a w szczególności za pokój ducha, jaki udzielał się obecnym, za rodzinną atmosferę konferencji i domu arcybiskupiego. Osoba Prymasa Polski jednoczy cały Episkopat, a biskupi mają pełne zaufanie, zrozumienie dla trudnej sytuacji oraz uznanie dla postawy pasterskiej swojego przewodniczącego”⁷⁹.

Sprzeciwiał się wszelkim działaniom – inspirowanym przez aparat bezpieczeństwa – zmierzającym do rozbijania jedności episkopatu. W czasie obrad Komisji Głównej Episkopatu Polski w marcu 1966 r. mówił: „Jedność w Episkopacie z Prymasem jest faktem: w odezwaniach się do duchowieństwa trzeba znaleźć formę przekonującą duchowieństwo, że jest jedność. Należy przeciwdziałać, bo ludziom wbijają w głowę, jakoby podział był faktem. Należy się zastanowić, czy nie mają podstaw do dzielenia? Czy mają konkretne dowody, że biskupi wyłączają się z Kolegium? Nie ma nikt na to dowodów – sztucznie jednak chce się wywołać takie wrażenie”⁸⁰.

Obowiązek przestrzegania przez wszystkich hierarchów zasady jedności i lojalności wobec Prymasa Polski metropolita poznański wysuwał na pierwszy plan również w czasie dyskusji w dniu 22 czerwca 1966 r. dotyczącej niewydania paszportu dla kard. Stefana Wyszyńskiego na obchody millenijne w Stanach Zjednoczonych Ameryki i w Kanadzie: „A[rcyb]b[isku]p Baraniak postuluje, by w piśmie tym mocno podkreślić, że nikt inny nie może reprezentować na uroczystościach millenijnych w USA Episkopatu Polski, tylko X. Prymas. Taka jest wola całego Episkopatu”⁸¹.

W kontekście kształtowania stosunków z władzami PRL szczególnie istotna była postawa abpa Antoniego Baraniaka wobec wielkich kryzysów społeczno-politycznych. Wydarzenia Marca 1968 r. postrzegał przede wszystkim jako wynik walk wewnętrznych frakcji w łonie PZPR⁸². Podobnie jak kard. Stefan Wyszyński ubolewał nad pogorszeniem wizerunku Polski za granicą za sprawą kampanii

⁷⁸ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 42–43, 51–52.

⁷⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/219, k. 134, Protokół 90. KPEP, Warszawa, 15–16 XII 1965 r.

⁸⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/21, k. 45, Protokół KGEP, Warszawa, 8 III 1966 r.

⁸¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/21, k. 60, Protokół KGEP, Warszawa, 8 III 1966 r.

⁸² Szerzej na ten temat: E. K. Czaczkowska, *Marzec '68 w dokumentach Episkopatu Polski, w: Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945–1981*, Warszawa 2018, s. 143–156.

antysemickiej: „Pewne koła chcą przyczepić Kościołowi antysemityzm, dlatego Episkopat powinien się wypowiedzieć. Polska nigdy nie była antysemicka”⁸³.

W znaczący sposób wpłynął na kierunek debaty, w trakcie której rozważano treść przygotowywanego przez Komisję Główną Episkopatu Polski specjalnego komunikatu: „Abp Baraniak uważa, że komunikat tak – ale nie może być w nim ani jednego słowa niedoprecyzowanego. Uważa, że obrona Żydów nie może być eksponowana w komunikacie, bo Żydom się krzywda nie dzieje. Stanowisko arcybiskupa popierają inni. Ks. Prymas uważa, że jeśli autorytatywnie określimy stanowisko [antysemityzmu], powstanie większy krzyk na świecie i to z powołaniem się na Episkopat Polski”⁸⁴.

Krwawa pacyfikacja buntu stoczniovców i robotników sprzeciwiających się drakońskim podwyżkom cen żywności w grudniu 1970 r. spowodowała, że poznański hierarcha jeszcze z większą surowością oceniał rządy komunistów⁸⁵. W trakcie posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski 29 grudnia 1970 r. bezkompromisowo i jednoznacznie wypowiedział się na temat zmian na szczytach władzy – objęcia funkcji przewodniczącego Rady Państwa PRL przez dotychczasowego premiera Józefa Cyrankiewicza⁸⁶. Mówił dobitnie o tej sytuacji: „(...) wydaje mi się, że należy pewne sprawy energicznie napiętnować. Tu nie chodzi o akt rewanzu czy zemsty. Trudno jednak pogodzić się z faktem, że zbrodniarz wyższej kategorii (Cyrankiewicz) ma stanąć na czele Rady Państwa. Wprawdzie tłumaczy się w kołach oficjalnych, że Cyrankiewicz musi pozostać na stanowisku ze względu na politykę wobec Niemiec i Zachodniej Europy. Wzgląd jednak na ciągłość polityki stanowi faktyczne ubliżenie ludziom, którzy tej postaci nie mogą znieść. My z takim partnerem nie możemy pertraktować, mimo że jak dotąd reprezentuje Radę Państwa. Cyrankiewicz jest w Poznaniu wprost znieawidzony. Robotnicy Poznania nie mogą zapomnieć wypowiedzi wygłoszonych podczas wypadków w 1956 r. Nastawienie do Cyrankiewicza jest tak wrogie, że gdyby go dzisiaj wieszano, to uważano by to jedynie za minimalną satysfakcję. Obecnie zaś nowy rozkaz strzelania kładzie go już całkowicie”⁸⁷.

W dalszej części domagał się jasnego i konkretnego stanowiska nawet za cenę utraty korzyści i przywilejów, jakie mógł uzyskać Kościół w Polsce: „Księża zwracają się do nas z różnymi pytaniami na temat obecnej sytuacji. Niektórzy bardziej łatwowierni uważają, że wszystko jest na najlepszej drodze. Tymczasem nie widać konkretnych świadectw i znaków. W tej sytuacji zachodzi potrzeba określenia stanowiska Episkopatu, który winien napiętnować krzywdę, jaka spotkała robotników. Nie możemy milczeć również wtedy, gdyby chciano nam

⁸³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/23, k. 41, Protokół KGEP, Warszawa, 19 IV 1968 r.

⁸⁴ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/23, k. 54, Protokół KGEP, Gniezno, 27 VI 1968 r.

⁸⁵ J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003, s. 285.

⁸⁶ P. Lipiński, *Cyrankiewicz. Wieczny premier*, Wołowiec 2016, s. 233–234.

⁸⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/25, k. 168, Protokół KGEP, Warszawa, 29 XII 1970 r.

zezalać na budowę nowych kościołów czy gdyby dawano nam inne koncesje. Krew robotników wylana na Wybrzeżu woła o pomstę do nieba. Potrząsanie sakiewką z siedmioma miliardami to nie wszystko. Potrzeba gruntownej zmiany w zasadniczym podejściu do robotnika i jego bytu⁸⁸.

Precyzyjnie, aczkolwiek w dość emocjonalnym tonie analizował mechanizmy funkcjonowania systemu, nie ukrywając przy tym całkowitej dezaprobaty dla rządów komunistycznych, które postrzegał jako zbrodnicze i zagrażające egzystencji narodu: „Obserwując rewolucyjny przebieg tych zmian, trzeba zastanowić się, czy to zawalenie się systemu, nie jest przypadkowo upozorowane, czy to nie jest przypadek zamierzony? Znamy już tego rodzaju metody! Gdy sobie uprzymiarniamy jak to komuniści byli zdolni wymordować głodem kilka milionów Ukraińców; zaznaczam nie karabinami, lecz głodem, to można zastanowić się czy i obecnie załamanie się systemu ekonomicznego, nie jest przez kogoś spowodowane i z góry zamierzone. Odnosi się wrażenie, że w niczym nie odstąpili od swoich założeń. Owszem, rzucić jakiś ochłap licznym rodzinom, żeby sami mogli przetrwać kryzys, który powstał wokół partii, ale oni naprawdę chcą zniszczyć naród⁸⁹”.

Po objęciu rządów przez ekipę Edwarda Gierka nie uległ złudzeniom, ale realistycznie i trzeźwo dostrzegał pozorną normalizację, zapowiedzi przyspieszenia i wzrostu gospodarczego. Proponował również, by ograniczyć kontakty z dygnitarzami komunistycznymi, gdyż w odbiorze społecznym mogły być one postrzegane jako legitymizacja obozu rządzącego. Uważał, że partnerem w rozmowach dla kard. Stefana Wyszyńskiego jest przede wszystkim I sekretarz KC PZPR. Domagał się również wznowienia prac Komisji Wspólnej⁹⁰. Wobec braku zapowiadanych zmian w relacji państwo-Kościół widział konieczność informowania społeczeństwa, że władze komunistyczne nie wywiązują się ze składanych deklaracji⁹¹. We wszystkich płaszczyznach życia religijnego dostrzegał zaostrenie polityki antykościelnej, przy jednoczesnym doborze przez aparat partyjno-państwowy bardziej subtelnych metod mających na celu ograniczenie praw Kościoła katolickiego i ludzi wierzących⁹². Wręcz negatywnie odnosił się do prób nawiązania relacji między rządem PRL a Watykanem, widząc w takich działaniach chęć rozwiązania najbardziej nabrzmiałych problemów poza samym episkopatem. Dlatego 13 grudnia 1973 r. na forum Rady Głównej Episkopatu Polski abp Antoni Baraniak przekonywał, że najpierw winna być uregulowana osobowość publiczno-prawna Kościoła, a samo ustanowienie w Polsce przedstawiciela Stolicy Apo-

⁸⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/25, k. 168–169, Protokół KGEP, Warszawa, 29 XII 1970 r.

⁸⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/25, k. 189, Protokół KGEP, Warszawa, 29 XII 1970 r.

⁹⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/26, k. 77, Protokół KGEP, Warszawa, 19 IV 1971 r.

⁹¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/26, k. 148, Protokół KGEP, Warszawa, 7 VI 1971 r.

⁹² AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/27, k. 134, Protokół KGEP, Warszawa, 4 V 1972 r.

stolskiej nie przyniesie nic dobrego. Powołał się przy tym na casus komunistycznej Kuby, gdzie nuncjusz apostolski wszedł w bliskie relacje z Fidelem Castro⁹³.

W podobnym tonie wypowiadał się w styczniu 1975 r. na zebraniu z księżmi archidiecezji poznańskiej: „Episkopat stoi na stanowisku, iż przede wszystkim powinna nastąpić normalizacja w kraju pomiędzy rządem a episkopatem, a później w drugim etapie normalizacja w kraju między PRL a Watykanem. (...) Rząd chce normalizacji, ale komunistycznej, poza episkopatem. Bez normalizacji w kraju, nie będzie normalizacji instytucjonalnej z Watykanem”⁹⁴.

Do wątku rozmów abpa Luigię Poggi z władzami PRL wrócił ponownie podczas posiedzenia Rady Głównej Episkopatu Polski 9 kwietnia 1975 r.: „(...) mówiąc o odwiedzinach Arcybiskupa Poggi w Poznaniu nakreślił zblizony obraz zetknięcia się gościa z twardą naszą rzeczywistością. Najwięcej prawdy dowiedział się w spotkaniu z poradnictwem rodzin. Był urzeczony ich działalnością, ale i zaskoczony szczerością. Powiedziano mu, że jego wizyta i rozmowy z rządem wzbudzają w społeczeństwie obawy, by nie dał się oszukać. Partia bowiem symuluje, że jego obecność jest już normalizacją”⁹⁵.

Metropolita poznański odważnie wypowiadał się na tematy z pogranicza polityki zagranicznej i stosunków międzynarodowych. I tak w sierpniu 1974 r. – w kontekście oceny *Ostpolitik* Watykanu oraz przemian zachodzących w społeczeństwach Europy Zachodniej – zwracał uwagę na los diaspyry katolickiej na terenach dawnych Kresów Wschodnich, utraconych w 1945 r. na rzecz Związku Sowieckiego: „Abp Baraniak stwierdził, że podnoszą się krytyczne głosy przeciwko papieżowi Janowi XXIII, co odbija się ujemnie na jego procesie beatyfikacyjnym. Jego stosunek do Rosji uważają za wielką pomyłkę. Uważają, że jego otwarcie na Wschód doprowadziło do tych kontestacji lewicujących na Zachodzie. Obowiązkiem więc naszym jest mówić Ojcu Świętemu [Pawłowi VI – M.B.] otwarcie o tragedii Kościoła katolickiego w Rosji (w bloku), bo mamy tego realny obraz. Sytuacja Kościoła na Wschodzie z każdym dniem nieomal jest gorsza – Lwów, Wilno, Białoruś – ginie tu generacja, która ratowała dotąd pewne wartości katolickie i polskie”⁹⁶.

3.3. Wkład w posoborową reformę statusu prawnego KEP

Nauczanie soborowe zawarte w dekrecie o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus* stało się inspiracją do opracowywania *Statutu Konferencji Episkopatu Polski*. W marcu 1966 r. kard. Stefan Wyszyński wyraził opinię o konieczności powołania w tym celu Komisji Statutowej⁹⁷. Początkowo

⁹³ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/28, k. 95, Protokół KGEP, Warszawa, 13 XII 1973 r.

⁹⁴ A. Dudek, R. Gruz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, dz. cyt., s. 308.

⁹⁵ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/30, k. 36, Protokół KGEP, Warszawa, 9 IV 1975 r.

⁹⁶ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/29, k. 117, Protokół KGEP, Jasna Góra, 16 VIII 1974 r.

⁹⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/21, k. 37, Protokół KGEP, Warszawa, 8 III 1966 r.

jednak członkowie Komisji Głównej uważali, że nadesłany przez Sekretariat Stanu dokument wzorcowy nie może być zaadaptowany do polskich warunków, gdyż nie uwzględnia specyficznej sytuacji, w jakiej znajduje się Kościół w Polsce. Komisja Główna zleciła jednak metropolicie poznańskiemu przygotowanie pisma do Stolicy Apostolskiej, jako odpowiedź na postulat opracowania i przesłanie statutu⁹⁸. Powierzenie arcybiskupowi Antoniemu Baraniakowi zadania przygotowania projektu statutu nie było przypadkowe i choć opierało się na rekomendacji Prymasa Polski, to przede wszystkim zadecydowały predyspozycje i umiejętności hierarchy (biegła znajomość języka łacińskiego oraz prawa kanonicznego). *Modo preliminaris* projektu statutu abp Antoni Baraniak przedstawił już podczas posiedzenia Komisji Głównej w dniu 18 listopada 1966 r.⁹⁹. W trakcie kolejnych obrad hierarcha przeczytał przygotowany przez siebie projekt, omówił trudności, wątpliwości oraz kontrowersyjne elementy przesłanego z Watykanu archetypu. Po dyskusji członkowie Komisji Głównej zgłosili umiarkowane poprawki, które miały zostać uwzględnione w nowej przeredagowanej wersji¹⁰⁰. Podczas kolejnych posiedzeń Komisji Głównej do projektu statutu nanoszono poprawki, a następnie został on przetłumaczony przez abpa Antoniego Baraniaka na język łaciński¹⁰¹. Dokument został przesłany do Stolicy Apostolskiej i został zatwierdzony. Sugestie niewielkich poprawek kard. Stefan Wyszyński zgodził się przyjąć, jednak dopiero po akceptacji całej Konferencji Episkopatu Polski¹⁰².

Ostatecznie pierwszy *Statut Konferencji Episkopatu Polski* uchwalony został 13 lutego 1969 r.¹⁰³, a zatwierdzony dekretem watykańskiej Kongregacji do Spraw Biskupów 15 marca 1969 r.¹⁰⁴. Dokument ogłoszony w języku łacińskim, składał się ze wstępu, zakończenia oraz 38 punktów w numeracji ciągłej, podzielonych na sześć części odpowiadających rozdziałom¹⁰⁵. Formalnie sankcjonował wyjątkową pozycję prawną Prymasa Polski jako przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski oraz potwierdzał jego przywództwo w Kościele katolickim w Polsce; systematyzował działalność poszczególnych organów Konferencji Episkopatu Polski oraz jej komisji specjalistycznych. Uporządkowanie kwestii statutowych pozwoliło na sprawniejszą działalność episkopatu oraz doprecyzowanie niejasno-

⁹⁸ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/21, k. 85, Protokół KGEP, Warszawa, 3 X 1966 r.

⁹⁹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/21, k. 92, Protokół KGEP, Warszawa, 18 XI 1966 r.

¹⁰⁰ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/22, k. 4, Protokół KGEP, Warszawa, 14 II 1967 r.

¹⁰¹ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/22, k. 12, Protokół KGEP, Warszawa, 11 IV 1967 r.

¹⁰² AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/23, k. 75, Protokół KGEP, Warszawa, 14 XII 1968 r.

¹⁰³ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/242, k. 26, Protokół 113. KPEP, Warszawa, 12–13 II 1969 r.

¹⁰⁴ M. Stępień, *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawno-historyczne*, dz. cyt., s. 123.

¹⁰⁵ Archiwum Konferencji Episkopatu Polski, dokument łaciński: *Statutum Conferentiae Episcoporum Poloniae, Varsaviae, die 13 februarii Anno 1969*; zob. też: J. Dyduch, *Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski*, dz. cyt., s. 5.

ści w sposobie jego funkcjonowania, częściowo spowodowanych przez brak stosownych regulacji.

IV. UDZIAŁ W PRACACH KOMISJI SPECJALISTYCZNYCH EPISKOPATU POLSKI

4.1. Przewodniczący Komisji Soborowej/Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II (1959–1977)

Abp Antoni Baraniak kierował jedną z najważniejszych komisji specjalistycznych Episkopatu Polski. Mowa bowiem o Komisji Soborowej. Ciało to powstało dość wcześnie, bo już 15 kwietnia 1959 r. Tego dnia – na wniosek Komisji Głównej Episkopatu Polski – podczas 55. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski powołano jej skład¹⁰⁶. Przewodniczącym został metropolita poznański, co było zapewne dowodem olbrzymiego zaufania, jakim darzył go kard. Stefan Wyszyński. Komisja Soborowa miała bowiem przygotować duchowo i merytorycznie do XXI Soboru Powszechnego nie tylko polskich hierarchów, ale cały Kościół w Polsce. Objęcie tej funkcji przez abpa Antoniego Baraniaka wiązało się ponadto z faktem, iż dostojnik – jak już o tym pisaliśmy – biegle znał język łaciński oraz włoski, miał doskonałe kontakty w dykasteriach watykańskich oraz mógł się wylegitymować wieloletnią praktyką w centralnych instytucjach Stolicy Apostolskiej. Relacje, wysokie notowania w środowiskach kościelnych Rzymu i gruntowne wykształcenie mogły być szczególnie przydatne chociażby z uwagi na międzynarodowy wymiar przygotowań do Soboru i globalny charakter samego wydarzenia. Na szczególne podkreślenie zasługuje też fakt, że polska Komisja Soborowa została utworzona ponad miesiąc przed ustanowieniem w Watykanie Komisji Przedprzygotowawczej Soboru Watykańskiego II¹⁰⁷.

W skład Komisji Soborowej – poza arcybiskupem Antonim Baraniakiem – początkowo weszli: bp Michał Klepacz, bp Piotr Kałwa, bp Ignacy Świrski, bp Andrzej Wronka, bp Jan Jaroszewicz¹⁰⁸. Natomiast według stanu na 15 marca 1962 r. w skład Komisji wchodził: abp Antoni Baraniak (przewodniczący), bp Michał Klepacz, bp Piotr Kałwa, bp Ignacy Świrski, bp Andrzej Wronka, bp Jan Jaroszewicz oraz bp Lech Kaczmarek¹⁰⁹. Po zakończeniu II sesji soborowej, która obradowała jesienią 1963 r., doszło do rozszerzenia gremium poprzez włączenie kolejnych hierarchów: abpa Bolesława Kominka, bpa Kazimierza Józefa Kowalskiego, bpa Karola Wojtyły, bpa Józefa Drzazgi, ks. Wincentego Granata i o. Ber-

¹⁰⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/184, k. 125, Protokół 55. KPEP, Warszawa, 15 IV 1959 r.

¹⁰⁷ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, dz. cyt., s. 130.

¹⁰⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/184, k. 125, Protokół 55. KPEP, Warszawa, 15 IV 1959 r.

¹⁰⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/200, k. 122, Komisje uzupełnione, 15 III 1962 r.

narda Przybylskiego OP¹¹⁰. Już w okresie posoborowym w 1967 r., oprócz przewodniczącego abpa Antoniego Baraniaka, pozostałymi członkami byli: kard. Karol Wojtyła, abp Bolesław Kominek, bp Piotr Kałwa, bp Jan Jaroszewicz, bp Lech Kaczmarek, bp Józef Drzazga, ks. Wincenty Granat i o. Bernard Przybylski OP¹¹¹. Dane z 1970 r. informują nas natomiast, że – poza przewodniczącym – wchodzili: o. Bernard Przybylski OP (sekretarz), bp Jan Jaroszewicz, bp Józef Drzazga, bp Lech Kaczmarek, bp Jerzy Stroba, bp Julian Wojtkowski, ks. Wincenty Granat, ks. Czesław Domin, ks. Waław Hipsz.¹¹² Komisja Soborowa zakończyła w praktyce swą działalność wraz ze śmiercią pasterza Kościoła poznańskiego. Podczas posiedzenia 161. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski w dniu 15 grudnia 1977 r. powzięto uchwałę o jej zawieszeniu¹¹³.

Analiza *Protokołów Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski* oraz *Protokołów Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski*, pozwala na sformułowanie celów, jakie stawiała przed sobą Komisja Soborowa. Wskazać należy sześć najważniejszych: 1) animowanie ogólnopolskich programów duszpasterskich zawierających elementy przygotowania pastoralnego do Soboru Watykańskiego II (m.in. „Czuwań Soborowych”); 2) koordynacja i porządkowanie przygotowań do poszczególnych sesji soborowych, w szczególności redakcji schematów soborowych; 3) ogólne nadzorowanie prac studyjnych nad dokumentami soborowymi, w tym wydania ich edycji polskiej oraz komentarzy; 4) starania o tworzenie literatury popularyzującej i przybliżającej dorobek Soboru a także powstawanie różnorodnych pomocy duszpasterskich; 5) wyznaczanie głównych kierunków odnowy posoborowej, ich dostosowanie do możliwości i potrzeb duszpasterskich Kościoła katolickiego w Polsce oraz koordynowanie współdziałania w tym wymiarze poszczególnych komisji episkopatu; 6) formułowanie postulatów związanych z wdrażaniem reform posoborowych w Kościele Powszechnym, w tym odnoszących się do problematyki poruszanej na Synodach Biskupów.

Jak już stwierdzono, podstawowym zadaniem Komisji Soborowej było wszechstronne przygotowanie duchowe, formacyjne oraz intelektualne duchowieństwa, osób konsekrowanych i świeckich do Soboru. Dlatego już 12 maja 1959 r. w Poznaniu odbyło się pierwsze posiedzenie komisji, podczas którego próbowano zdefiniować podstawowe problemy soborowe oraz dyskutowano na temat wkładu Episkopatu Polski w przyszłe prace Soboru Watykańskiego II. Na tym wstępnym etapie przygotowań do Soboru podkreślić trzeba kilka ważnych inicjatyw Komii-

¹¹⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/208, k. 55, Protokół 79. KPEP, Warszawa, 18 XII 1963 r.

¹¹¹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/233, k. 18, Komisje Konferencji Episkopatu Polski na dzień 1 IX 1967 r.

¹¹² AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/247, k. 32, Komisje Konferencji Episkopatu Polski, 20 III 1970 r.

¹¹³ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/290, k. 68, Protokół 161. KPEP, Warszawa, 14–15 XII 1977 r.

sji Soborowej¹¹⁴. Z kolei podczas 56. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 17 czerwca 1959 r. abp Antoni Baraniak referował wyniki pierwszych prac Komisji Soborowej. Zaakceptowane zostały wówczas gotowy list pasterski do wiernych oraz propozycja przygotowania wspólnego listu biskupów polskich do Jana XXIII w sprawie Soboru. Zdecydowano, że list do papieża będzie przygotowany na wrześnieowe posiedzenie Episkopatu Polski i podpiszą go wszyscy hierarchowie. Komisja Soborowa miała ponadto zebrać materiał przygotowawczy, tak by nie czekając na wezwanie organów soborowych móc zgłosić postulat¹¹⁵.

Formą przygotowania do głębokiego duchowego przeżycia obrad soborowych były Maryjne czuwania modlitewne ujęte w ramy czteroletniego programu duszpasterskiego – tzw. „Czuwań Soborowych”¹¹⁶. Jak pokazało doświadczenie I sesji soborowej z jesieni 1962 r., ostatecznie program „Czuwań Soborowych” objął aż cztery odsłony, które odpowiadały czterem kolejnym sesjom Soboru Watykańskiego II. W 1962 r. – w czasie trwania I sesji soborowej – były to „Czuwania Soborowe z Maryją Jasnogórką”. W 1963 r. – w okresie obrad II sesji soborowej – realizowano „Soborowy Czyn Dobroci”. W 1964 r. – podczas III sesji soborowej – zaproponowano, by program duszpasterski nosił hasło „Zwycięstwo nad sobą na rzecz Soboru”. W 1965 r. – w trakcie IV sesji soborowej – temat czuwań brzmiał: „Oddanie w macierzyńską niewolę Maryi, Matce Kościoła za wolność Kościoła”. Każdej z akcji soborowych towarzyszyły konkretne znaki – symbole duchowej aktywności i przemiany. W czasie I sesji była to świeca. Podczas II sesji – „Parafialna księga Soborowych Czynów Dobroci” oraz hostia i świeca, które używane były podczas nabożeństwa „Soborowej Wieczery Pańskiej”. W trakcie III sesji wiernym towarzyszyły krzyż i różańce. Jako znak IV sesji wybrano „Księgę świętego niewolnictwa” oraz kopię obrazu Matki Bożej Częstochowskiej z aktem oddania rodziny w niewolę i błogosławieństwem prymasa¹¹⁷.

Znaczącym wydarzeniem intelektualnym – przygotowującym Kościół w Polsce do obrad Soboru Watykańskiego II – było zorganizowanie w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim specjalnej konferencji poświęconej planowanemu Soborowi. Obradowała ona w dniach 23–25 sierpnia 1961 r. Pierwszego dnia, po przemówieniu rektora KUL ks. prof. Mariana Rechowicza oraz zagajeniu kard. Stefana Wyszyńskiego, wysłuchano odczytów: członka Komisji Soborowej biskupa Jana Jaroszewicza (*Idea Soboru Powszechnego*), bpa Wincentego Urbana (*Między*

¹¹⁴ M. Przybysz, M. Saran, *Pasterz cierpliwego dialogu. Biskup Michał Klepacz w polskiej delegacji na Sobór Watykański II*, w: *Studia Soborowe, Historia i recepcja Vaticanum II*, Toruń 2015, t. 2, cz. 2, s. 164–165.

¹¹⁵ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/185, k. 142, Protokół 56. KPEP, Warszawa, 17 VI 1959 r.

¹¹⁶ A. Smagacz, *Czuwania soborowe formą duchowej obecności Kościoła Polskiego na Soborze Watykańskim II*, „Resovia Sacra” 21(2014), s. 387–411.

¹¹⁷ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, dz. cyt., s. 135–137.

I a II Soborem Watykańskim), ks. Andrzeja Bardeckiego (*Przygotowania do II Soboru Watykańskiego*). Drugiego dnia występowali: ks. prof. Wincenty Granat (*Eklesjologia współczesna*), bp Bolesław Kominek (*Laikat w Kościele*), bp Julian Groblicki (*Sprawy duszpasterskie*). Trzeci dzień wypełniły referaty: o. Franciszka Małaczyńskiego OSB (*Reformy liturgiczne*) i ks. prof. Mariana Rehowicza (*Sprawa jedności chrześcijan*)¹¹⁸. W wykładach uczestniczyło około 600 księży z całej Polski. Jedną z konsekwencji lubelskiego sympozjum było zgłoszenie przez duchownych przewodniczącemu Komisji Soborowej postulatu przeprowadzenia wśród wszystkich księży ankiety na temat: „Czego duchowieństwo polskie oczekuje od przyszłego Soboru?”. Podczas obradującej w dniach 15–16 listopada 1961 r. 69. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski abp Antoni Baraniak przekazał list w tej sprawie wszystkim biskupom ordynariuszom¹¹⁹. Ostatecznie przyjęto – jako projekt Komisji Soborowej – *List do wiernych o modlitwie w intencji Soboru* oraz *Ankiety do duchowieństwa o pracach i tematyce soborowej*¹²⁰.

W trakcie samych obrad Soboru Watykańskiego II abp Antoni Baraniak należał do wąskiej grupy dziesięciu polskich biskupów, którym dane było uczestniczyć we wszystkich czterech sesjach Soboru¹²¹. Już na początku I sesji – 16 października 1962 r. – został wybrany członkiem Komisji do Spraw Kościołów Wschodnich¹²². Było to znaczące wyróżnienie metropolity poznańskiego oraz podkreślenie jego kompetencji, wszak tylko siedmiu polskich dostojników weszło w skład komisji lub centralnych organów soborowych (kard. Stefan Wyszyński, abp Antoni Baraniak, abp Bolesław Kominek, bp Herbert Bednorz, bp Michał Klepacz, bp Franciszek Jop, bp Edmund Nowicki)¹²³. Komisji do Spraw Kościołów Wschodnich przewodniczył sam kard. Amleto Giovanni Cicognani, jedna z najbardziej wpływowych osobistości watykańskich, w latach 1961–1969 Sekretarz Stanu Stolicy Apostolskiej. Kardynał chociażby z rozmów, jakie prowadzone były podczas pobytów polskich hierarchów w Rzymie, znał doskonale abpa Antoniego Baraniaka. Na kartach *Pro memoria* prymas zanotował: „Arc[y]b[isku]p Baraniak, po

¹¹⁸ AAW, SPP, Watykan, II 17/322, k. 93–94, Program wykładów, KUL, 23–25 VIII 1961 r.

¹¹⁹ AAW, SPP, Protokoły KPEP, II 4/198, k. 153, Protokół 69. KPEP, Warszawa, 15–16 XI 1961 r.

¹²⁰ Ankieta zawierała dwadzieścia pytań odnoszących się do liturgii, katechizacji, duszpasterstwa, ewangelizacji przez media, stałego diakonatu, współpracy pomiędzy duchowieństwem a świeccimi. Badanie ankietowe miało dość dowolny charakter, gdyż w zależności od diecezji realizowano je w różny sposób.

¹²¹ J. Wąsowicz, *Udział metropolity poznańskiego arcybiskupa Antoniego Baraniaka SDB*, dz. cyt., s. 211; M. Białkowski, *Wokół Soboru Watykańskiego II. Studia i szkice*, Toruń 2016, s. 49; M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, dz. cyt., s. 196–197.

¹²² *Stefan Kardynał Wyszyński, Prymas Polski, Ojciec Soboru Watykańskiego II (1962–1965). Wybór dokumentów*, oprac. S. Wilk, A. Wójcik, Lublin 2013, s. 28.

¹²³ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, dz. cyt., s. 216.

powrocie z Komisji Orientalnej, informuje o wrażeniach swoich. Przewodniczy Kard. Cicognani. Charakteryzuje cel schematu – dać znak sympatii dla Kościołów wschodnich. Jest to instrukcja dla katolików, jakimi środkami pracować nad zbliżeniem oddzielonych. Wszyscy Ukraińcy prosili, by Kardynał polski poparł schemat. – Arc[y]b[isku]p Baraniak przygotowuje krótkie przemówienie, które wygłoszę w Auli Soborowej¹²⁴.

Głównym celem – jaki postawiono przed Komisją do Spraw Kościołów Wschodnich – było opracowanie schematu *O Katolickich Kościołach Wschodnich*, choć współuczestniczyła ona również w pracach nad schematami *O jedności chrześcijan* oraz *O ekumenizmie*. Finalnie więc największy wkład wniosła w przygotowanie Dekretu o Katolickich Kościołach Wschodnich *Orientalium Ecclesiarum*, który został uchwalony przez ojców soborowych 21 listopada 1964 r.¹²⁵.

Znaczną część czasu ojcom soborowym zajmowały same obrady w Bazylice Watykańskiej. Przewodniczący Komisji Soborowej Episkopatu Polski należał do najaktywniejszych polskich ojców soborowych¹²⁶. Wygłosił 7 przemówień (część występował: kard. Stefan Wyszyński – 10 razy, bp Michał Klepacz – 9 razy, biskup/arcybiskup Karol Wojtyła – 8 razy)¹²⁷. Dotykały one najbardziej aktualnych i żywotnych problemów współczesnego Kościoła. Hierarcha zabrał głos w dyskusji nad schematem *O liturgii* (12 listopada 1962 r.); schematem *O Kościele* (25 października 1963 r.); schematem *O ekumenizmie* (27 listopada 1963 r.); schematem *O duszpasterskich obowiązkach biskupów* (22 września 1964 r.); schematem *O zakonach* (12 listopada 1964 r.), schematem *O wolności religijnej* (17 września 1965 r.) oraz schematem *O Kościele w świecie współczesnym* (5 października 1965 r.)¹²⁸. Z ramienia Episkopatu Polski odpowiadał – wraz z biskupem Franciszkiem Jopem i biskupem Zdzisławem Golińskim – za kontakty z hierarchami włoskimi¹²⁹.

Szczególną rolę Komisja Soborowa odegrała w okresie pomiędzy poszczególnymi sesjami soborowymi. Podczas posiedzenia 79. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski – zwołanego wkrótce po zakończeniu II sesji soborowej –

¹²⁴ AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1962”, zapis z dnia 27 XI 1962 r.

¹²⁵ A.A. De Ville, *Orientalium Ecclesiarum*, w: *The Reception of Vatican II*, ed. M.L. Lamb, M. Levering, New York – Oxford University Press 2017, s. 324–346.

¹²⁶ Ilościową i jakościową analizę udziału w obradach oraz aktywności wszystkich polskich ojców soborowych zawierają artykuły: M. Białkowski, *Polscy ojcowie Soboru Watykańskiego II. Wstęp do badań nad episkopatem Kościoła katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku*, „Nasza Przeszłość” 132(2019), s. 269–315; tenże, *Polscy ojcowie Soboru Watykańskiego II, Wstęp do badań nad episkopatem Kościoła katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku*, „Studia Pelplińskie” 53(2019), s. 33–73.

¹²⁷ M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, dz. cyt., s. 203–204.

¹²⁸ B. Bejze, *Kronika Soboru Watykańskiego II*, Częstochowa 2000, s. 102–111.

¹²⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/206, k. 6, Protokół 77. KPEP, Warszawa, 10 VI 1963 r.

abp Antoni Baraniak informował o utworzeniu 13 podkomisji, które miały opracowywać poszczególne schematy. Zespoły składały się z jednego do trzech biskupów, przeważnie członków Komisji Soborowej¹³⁰. Natomiast podczas kolejnego posiedzenia Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski dostojnik informował, że składy utworzonych przez Komisję Soborową podkomisji zostały w dniu 5 lutego 1964 r. uzupełnione. Poprawki schematów soborowych należało, po uzgodnieniu z członkami poszczególnych podkomisji, nadesłać w dwóch egzemplarzach w języku łacińskim na ręce arcybiskupa¹³¹. Również po zakończeniu III sesji – w grudniu 1964 r. – abp Antoni Baraniak archiwizował wygłoszone przez polskich hierarchów wystąpienia oraz koordynował kompletowanie sprawozdań dotyczących poszczególnych schematów soborowych. Z jedenastu przygotowanych wówczas opracowań, aż pięć było autorstwa członków Komisji Soborowej¹³². Jej przewodniczący przygotował dwa referaty. Pierwszy dotyczył schematu *O dostosowanej odnowie życia zakonnego*, drugi zaś schematu *O Kościołach Wschodnich Katolickich*¹³³.

Abp Antoni Baraniak – jako przewodniczący Komisji Soborowej Episkopatu Polski – postrzegał swoją działalność jako szczególną misję. Dlatego na każdym etapie prac nad kolejnymi projektami schematów przykładał wielką dbałość o precyzję ich treści i troskę, by nie ulegały modnej wśród niektórych zachodnioeuropejskich ojców soborowych koniunkturalności, ale obiektywnie wyrażały stan zagrożeń katolicyzmu. Wiosną 1965 r., gdy przygotowywano jedną z ostatnich wersji schematu *O wolności religijnej*, kard. Stefan Wyszyński w ten sposób opisywał działania metropolity poznańskiego: „Punkt «Komisja Soborowa» – B[isku]p Dąbrowski mówi o swoich impresjach ze spotkania z Ojcem św. Arc[y]b[isku]p Baraniak omawia plan prac Komisji Soborowej w Polsce. Arc[y]b[isku]p przygotowuje na Komisję Soborową projekt zastrzeżeń do sch[ematu] *De libertate religiosa*”¹³⁴.

Do kwestii tych arcybiskup powrócił również podczas samych obrad soborowych, m.in. kiedy debatowano nad schematem *O Kościele w świecie współczesnym*: „(...) poruszył zagadnienie współpracy katolików z rządami ateistycznymi i totalistycznymi, które też się powołują na to, że «omnis potestas a Deo», zaś władzy swej i owoców współpracy używają do ateizacji społeczeństwa”¹³⁵.

¹³⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/208, k. 55, Protokół 79. KPEP, Warszawa, 18–19 XII 1963 r.

¹³¹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/209, k. 67, Protokół 80. KPEP, Warszawa, 6–7 II 1964 r.

¹³² AAW, SPP, Watykan, II 17/300, k. 3, Sesja sprawozdawcza Episkopatu Polski z III sesji Soboru Watykańskiego II (14 IX – 21 XI 1964.), Warszawa, 17 XII 1964 r.

¹³³ AAW, SPP, Watykan, II 17/300, k. 5–11, 13–19, Sesja sprawozdawcza Episkopatu Polski z III sesji Soboru Watykańskiego II (14 IX – 21 XI 1964.), Warszawa, 17 XII 1964 r.

¹³⁴ AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1965”, zapis z dnia 9 IV 1965 r.

¹³⁵ AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1965”, zapis z dnia 5 X 1965 r.

Abp Antoni Baraniak zwrócił więc uwagę na konieczność doprecyzowania norm i reguł, wedle których mają postępować i żyć katolicy mieszkający w państwach opartych na teoriach ateistycznych. Warto dodać, że wystąpienie zostało przedstawione w nieprzychylnym przez prasę reżimową w kraju, a hierarsze zarzucono odcinanie się od polskich doświadczeń oraz brak zrozumienia procesów dziejowych¹³⁶.

Przewodniczący Komisji Soborowej Episkopatu Polski dość krytycznie ocenił – niepoparte polskimi realiami – posoborowe roszczenia części środowisk katolików świeckich oraz wyrażane przez nich sympatie dla reform w Kościołach holenderskim, niemieckim czy francuskim. Dlatego – opublikowany na łamach „Tygodnika Powszechnego” – wywiad z kard. Léonem-Josephem Suenensem na temat realizacji uchwał Soboru Watykańskiego II otrzymał surową ocenę samego hierarchy i został uznany przez biskupów zebranych na posiedzeniu Komisji Głównej 19 czerwca 1969 r., jako szkodliwy dla Kościoła w Polsce¹³⁷.

Jesienią 1970 r. – podczas 121. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski – abp Antoni Baraniak analizując stan odnowy posoborowej z perspektywy pięciu lat od zamknięcia Vaticanum II: „Omówił również kierunki zadań, jakie aktualnie wyłaniają się przed Komisją, a mianowicie troska o popularyzowanie autentycznej nauki Soboru, właściwe rozeznanie i ocena dotychczasowego dorobku soborowego w Polsce oraz należne wskazywanie dalszych etapów odnowy soborowej w polskiej rzeczywistości kościelnej, troska o rejestrację szeroko pojętej dokumentacji soborowej, kontakty z zagranicznymi ośrodkami, a zwłaszcza rzymskimi itp.”¹³⁸.

Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. Komisja Soborowa zmieniła nazwę na Komisja do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II, co miało zapewne odzwierciedlać charakter podejmowanych wówczas prac, związanych już nie z samym Soborem Watykańskim II, ale z praktycznym wymiarem jego recepcji. Dlatego m.in. Komisja zabierała głos w sprawie sugestii zagadnień zgłaszanych na obrady II Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów w 1971 r. W dokumencie sporządzonym w maju 1971 r. abp Antoni Baraniak podnosił dwie kwestie¹³⁹. Pierwsza dotyczyła przygotowania listu pasterskiego skierowanego do kapłanów i wiernych, który wyjaśniałby cele Synodu Biskupów poświęconego kapłaństwu. Hierarcha proponował, by dokument taki naszkicował sufragan łódzki bp Bohdan Bejze¹⁴⁰. Druga sugestia odnosiła się do powołania zespołu ekspertów, który śledziłby odgłosy prasy, zbierał materiał

¹³⁶ P. Rutkowski, *Polscy biskupi jako ojcowie Soboru Watykańskiego II*, Warszawa 2014, s. 271–273.

¹³⁷ AAW, SPP, Protokoły KGEP, II 4/24, k. 49–50, Protokół RGEP, Warszawa, 19 VI 1969 r.

¹³⁸ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/250, k. 40, Protokół 121. KPEP, Warszawa, 3–4 IX 1970 r.

¹³⁹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/255, k. 8–9, Pismo arcybiskupa Antoniego Baraniaka do Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, Poznań, 8 V 1971 r.

¹⁴⁰ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/255, k. 10–11, Sugestie Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II dla Konferencji Episkopatu Polski, Poznań, 8 V 1971 r.

i przygotował publikację po zakończeniu obrad synodalnych. Tę pracę mógł – według przewodniczącego Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II – wykonać Instytut Tomistyczny w Warszawie kierowany przez o. Bernarda Przybylskiego OP¹⁴¹.

Innym aktualnym wówczas zagadnieniem była popularyzacja nauczania soborowego. Problem dostępu do spuścizny Soboru Watykańskiego II wiązał się przede wszystkim ze skromną ilością prac naukowych, ubogą ofertą książek popularnonaukowych oraz brakiem literatury zagranicznej. Dlatego omawiając – 13 września 1973 r. podczas 138. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski – prace Komisji abp Antoni Baraniak: „(...) wspominał, iż wielu powołuje się dziś na dorobek Soboru Watykańskiego II, ale w gruncie rzeczy jest on znany zbyt ogólnie. Jedną z przyczyn tego stanu – to brak publikacji, która całą naukę Soboru przybliżyłaby szerokim kręgom duchowieństwa i wiernych. Referent [abp Antoni Baraniak – M. B.] wyliczył dotychczasowy dorobek literacki i naukowy, poświęcony Soborowi, jak seria *W nurcie zagadnień posoborowych*, wydawana pod kierunkiem Bpa Bejze, pracę Kard. Wojtyły *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, publikacje w „Ateneum Kapłańskim”, opracowania dokumentów przez ośrodek krakowski itp., ale odczuwa się brak publikacji popularnej. Pragnąc zaradzić temu brakowi Komisja przygotowuje popularny wykład całości nauki Soborowej w formie katechizmu. Chodzić w nim będzie o wydobywanie z dokumentów soborowych zasadniczych treści i ułożenie ich logicznie”¹⁴².

Wyrażony przez hierarchę postulat był z jednej strony odpowiedzią na konkretną potrzebę Kościoła w Polsce, z drugiej wpisywał się w nurt posoborowej refleksji katechizmowej. Zauważyć można, że właśnie w tym czasie – w kolejnych latach po zakończeniu Soboru Watykańskiego II – ukazało się bardzo wiele katechizmów narodowych. Ogniskowały się one wokół specyfiki danego kraju czy obszaru kulturowego, a więc siłą rzeczy były zawężone. I tak w 1966 r. opublikowany został katechizm holenderski, w 1981 r. – włoski, w 1985 r. – niemiecki, w 1986 r. – hiszpański, w 1987 r. – belgijski, a w 1991 r. – francuski.

W 1975 r. w Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu ukazała się praca *Nauka Soboru Watykańskiego II (w zarysie)*. Jej redaktorem, a zarazem twórcą koncepcji strukturalnej był – wspomniany już – o. Bernard Przybylski OP. Książka składała się z trzech części: I. Kościół pogłębia świadomość siebie samego; II. Kościół w odnowie; III. Kościół w dialogu¹⁴³. Zamieszczając w przedmowie ogólną charakterystykę publikacji abp Antoni Baraniak podkreślał: „W trakcie pracy [nad książką – M. B.] ukazały się jakby dwa nurty soborowej myśli, ściśle ze sobą związane: jeden ideowy i doktrynalny, a drugi praktyczny i normatywny. Pragnąc

¹⁴¹ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/255, k. 11–12, Sugestie Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II dla Konferencji Episkopatu Polski, Poznań, 8 V 1971 r.

¹⁴² AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/267, k. 42, Protokół 138. KPEP, Warszawa, 13–14 IX 1973 r.

¹⁴³ *Nauka Soboru Watykańskiego II (w zarysie)*, Poznań 1975, s. 144.

te dwa nurty zachować, wysunięto projekt opracowania dzieła, które dawałoby w zarysie wykład całej nauki Soboru, zebranej ze wszystkich dokumentów i ułożonej według idei naczelnych oraz wiodących. Dzieło winna cechować wierność wobec myśli Soboru. Sobór sam ma przemówić w nim swoją autentyczną prawdą i swoim duchem”¹⁴⁴.

Od połowy lat siedemdziesiątych XX w. widoczne jest zmniejszenie aktywności Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II oraz jej przewodniczącego. Pewnym wyjaśnieniem był na pewno stan zdrowia arcybiskupa metropolity poznańskiego, którego siły coraz bardziej słabły w związku z kolejnymi chorobami i powikłaniami¹⁴⁵. Nie można jednak zapomnieć, że w przypadku komisji specjalistycznych Episkopatu Polski pogłębiał się proces podziału ich kompetencji oraz zadań dotyczących odnowy posoborowej. I tak, odcinek reform liturgicznych realizowała Komisja Liturgiczna, a nowymi zadaniami świeckich w Kościele zajmowała się coraz prężniej działająca Komisja Apostolstwa Świeckich, powołana do życia z inicjatywy kard. Karola Wojtyły i przez niego kierowana.

4.2. Członek Komisji Wydawnictw Katolickich (1959–1965)

Abp Antoni Baraniak był członkiem Komisji Wydawnictw Katolickich Episkopatu Polski. Komisja ta powołana została do życia podczas 44. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski 14 lutego 1957 r.¹⁴⁶. W jej skład weszli: bp Edmund Nowicki (przewodniczący), bp Herbert Bednorz, ks. Czesław Piotrowski, ks. Roman Len SAC¹⁴⁷. Natomiast w marcu 1962 r. tworzyli ją: bp Edmund Nowicki (przewodniczący), abp Antoni Baraniak, bp Wacław Wycisk, ks. Czesław Piotrowski, ks. Roman Len SAC, ks. Marian Wolniewicz oraz zbiorczo wydawcy katolicy. Dodajmy, że w latach 1955–1957 w Polsce istniało 19 uznanych przez episkopat wydawnictw katolickich, realizujących konkretne plany wydawnicze. Z liczby tej aż trzy miały siedzibę w Poznaniu, były to: Księgarnia św. Wojciecha, Wydawnictwo Pallottinum oraz Wydawnictwo Seminarium Zagranicznego Chrystusowców¹⁴⁸. Być może właśnie taka „geografia wydawnictw” oraz świadomość ogromnego wysiłku wydawniczego, jaki wiązano z zapowiadanymi reformami soborowymi spowodowały, że już dziewięć dni po utworzeniu Komisji Soborowej oraz powołaniu abpa Antoniego Baraniaka na jej przewodniczącego wszedł on również w skład Komisji Wydawnictw Katolickich. Ponadto z protokołu posiedzenia Komisji Wydawnictw Katolickich w dniu 24 kwietnia 1959 r. możemy

¹⁴⁴ A. Baraniak, *Przedmowa*, w: *Nauka Soboru Watykańskiego II (w zarysie)*, dz. cyt., s. 7.

¹⁴⁵ K. Białecki, R. Łatka, R. Reczek, E. Wojcieszek, *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, dz. cyt., s. 61–63.

¹⁴⁶ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/173, k. 37, Protokół 44. KPEP, Warszawa, 14 II 1957 r.

¹⁴⁷ AAW, SPP, Protokoły KEP, II 4/173, k. 13, Komisje biskupie do uzupełnienia.

¹⁴⁸ AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, II 4/87, k. 31, Zestawienie przydzielonego przez władze państwowe papieru wydawnictwom katolickim w latach 1955–1957.

odczytać, że na miejsce obrad wybrano pałac arcybiskupi w Poznaniu¹⁴⁹. Dodatkową argumentację dla decyzji o uzupełnieniu Komisji przez metropolitę poznańskiego odnajdujemy w protokole z posiedzenia, które miało miejsce w Wydawnictwie Pallottinum w dniu 30 sierpnia 1959 r. Podjęto wówczas rozmowy na temat publikacji dotyczących milenium chrztu Polski oraz sposobu podziału tytułów pomiędzy wydawnictwa katolickie¹⁵⁰. Ponieważ wydarzenia rocznicowe związane były z archidiecezją poznańską, która również przygotowywała się do milenium swojego istnienia, abp Antoni Baraniak był dość oczywistym kandydatem. Dodatkowo na nominacji zaważyła bardzo bliska współpraca z kard. Stefanem Wyszyńskim, a samego arcybiskupa można postrzegać jako osobistego reprezentanta Prymasa Polski w tej Komisji. Kilkakrotnie przewodniczący Komisji bp Edmund Nowicki proponował, by przewodniczenie przejął właśnie arcybiskup¹⁵¹. Ostatecznie 23 czerwca 1965 r. – z chwilą nominacji na członka Komisji bpa Tadeusza Etera – metropolita poznański zakończył swoją pracę w Komisji¹⁵².

Już w momencie powstania Komisji wyznaczono jej kilka kluczowych zadań: 1) koordynowanie planów tematycznych katolickich instytucji wydawniczych, w celu unikania pojawiania się dubletów tytułów; 2) interweniowanie w instytucjach wydawniczych w razie ich szkodliwego działania dla sprawy katolickiego ruchu wydawniczego; 3) wskazywanie instytucjom wydawniczym i firmom ważniejszych dla Kościoła potrzeb wydawniczych; 4) interweniowanie w sprawach wydawniczych u władz duchownych i państwowych w imieniu episkopatu w wypadkach mających według Komisji znaczenie zasadnicze¹⁵³. Wskazano także na metody pracy Komisji. W imieniu Komisji występować miał na zewnątrz jej przewodniczący, który działał na mocy uchwały lub w sprawach niecierpiących zwłoki z własnej inicjatywy. Członkowie Komisji informowali przewodniczącego o aktualnych problemach należących do zadań Komisji. Starano się więc, by dominowała bieżąca, najbardziej nagląca tematyka. Zebrania miały odbywać się na zaproszenie przewodniczącego lub z inicjatywy dwóch członków Komisji¹⁵⁴.

¹⁴⁹ AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, II 4/87, k. 59, Protokół posiedzenia Komisji Episkopatu dla Spraw Wydawnictw Katolickich w dniu 24 IV 1959 r. w pałacu arcybiskupim w Poznaniu.

¹⁵⁰ AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, II 4/87, k. 61–64, Protokół posiedzenia Komisji Episkopatu Wydawnictw Katolickich, Poznań, 30 VIII 1959 r.

¹⁵¹ AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, II 4/87, k. 67, pismo biskupa Edmunda Nowickiego do kardynała Stefana Wyszyńskiego, Gdańsk–Oliwa, 13 II 1960 r.

¹⁵² AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, II 4/87, k. 198, Protokół posiedzenia Komisji Episkopatu dla Spraw Wydawnictw Katolickich, Poznań, 12 I 1966 r.

¹⁵³ AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, II 4/87, k. 1–2, Komisja Episkopatu dla Spraw Wydawnictw Katolickich. Protokół I.

¹⁵⁴ AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, II 4/87, k. 2, Komisja Episkopatu dla Spraw Wydawnictw Katolickich. Protokół I.

Ważnym momentem w działalności abpa Antoniego Baraniaka na forum Komisji Wydawnictw Katolickich było spotkanie w jego rezydencji w dniu 10 marca 1962 r. Zgłoszono wówczas – w oparciu o wnioski wyciągnięte z oceny kilku wcześniejszych lat pracy – projekt poszerzenia działalności Komisji, ustalenie ramowych punktów statutu i instrukcji oraz doprecyzowanie szczegółów, przedstawienie całej dokumentacji do zatwierdzenia przez Konferencję Episkopatu Polski¹⁵⁵.

* * *

Zaprezentowana w niniejszym artykule postać abpa Antoniego Baraniaka należy wciąż do mało rozpoznawalnych sylwetek wśród polskich hierarchów działających w drugiej połowie XX stulecia. Przedstawiona analiza – oparta na materiałach źródłowych pochodzących z Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego oraz Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie – pozwala na pełniejsze odkrycie jego zaangażowania eklezjalnego i pastoralnego na forum Konferencji Episkopatu Polski oraz jej komisji specjalistycznych. Szczególnie ważne wydają się być działania metropolity poznańskiego jako członka Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski. Będąc członkiem tego ściśle kierowniczego ciała przez wiele lat pełnił rolę zaufanego doradcy, sprawdzonego powiernika i najbliższego współpracownika Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego. Ogromną rolę odegrał również jako przewodniczący Komisji Soborowej/Komisji do Spraw Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II. Abp Antoni Baraniak współdecydował o przygotowaniach do Soboru, koordynował udział hierarchów z Polski w tym wydarzeniu, a następnie wyznaczał kierunki i tempo wdrażania reform posoborowych.

Bibliografia

I. Źródła archiwalne:

Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie (AAW):

Zespół Sekretariatu Prymasa Polski (SPP):

Protokoły Komisji Głównej/Rady Głównej Episkopatu Polski (KGEP/RGEP)

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/12

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/15

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/16

¹⁵⁵ AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, II 4/87, k. 112–115, Projekt poszerzenia działalności Komisji Episkopatu Polski dla Spraw Wydawnictw Katolickich.

AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/21
AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/22
AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/23
AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/24
AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/25
AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/26
AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/27
AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/28
AAW, SPP, Protokoły KGEP, sygn. II 4/29

Protokoły Konferencji Episkopatu Polski (KEP)

AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/173
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/175
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/184
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/185
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/187
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/198
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/200
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/206
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/208
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/185
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/198
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/202
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/209
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/219
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/232
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/233
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/236
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/242
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/246
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/247
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/250
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/255
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/267
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/274
AAW, SPP, Protokoły KEP, sygn. II 4/290

Komisja Wydawnictw Katolickich

AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, sygn. II 4/87
AAW, SPP, Komisja Wydawnictw Katolickich, sygn. II 4/87

Watykan

AAW, SPP, Watykan, sygn. II 17/300

AAW, SPP, Watykan, sygn. II 17/322

Archiwum Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie:

Archiwum Konferencji Episkopatu Polski, dokument łaciński: *Statutum Conferentiae Episcoporum Poloniae, Varsaviae, die 13 februarii Anno 1969*;

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (AAG):

AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1957”

AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1958”

AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1960”

AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1962”

AAG, S. Wyszyński, „Pro memoria 1965”

II. Źródła drukowane:

Białkowski M., *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1965*, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „GAUDIUM”, Lublin 2019.

Jędraszewski M., *Teczki na Baraniaka*, t. 1: *Świadek*, Wydział Teologiczny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Wydawnictwo Bonami, Poznań 2009.

Komunikat 117. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa, 16 I 1970 r., w: *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945–2000*, red. J. Żaryn, Pallottinum, Poznań-Warszawa 2006, s. 85–88.

List Episkopatu Polski do duchowieństwa i wiernych przed wyjazdem na Sobór Watykański II, 30 września 1962 r., w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Éditions du Dialogue, Paris 1975, s. 274–278.

Słowo biskupów polskich na rozpoczynający się Rok Święty w Rzymie, w: *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Éditions du Dialogue, s. 819–820.

Stefan Kardynał Wyszyński, Prymas Polski, Ojciec Soboru Watykańskiego II (1962–1965). Wybór dokumentów, oprac. S. Wilk SDB, A. Wójcik, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013.

III. Opracowania

Baraniak A., *Przedmowa*, w: *Nauka Soboru Watykańskiego II (w zarysie)*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1975, s. 7.

Bejze B., *Kronika Soboru Watykańskiego II*, Tygodnik Katolicki „Niedziela”, Częstochowa 2000.

Białecki K., Łatka R., Reczek R., Wojcieszek E., *Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, Wydawnictwo IPN, Poznań-Warszawa 2017.

Białkowski M., *Dwa posoborowe projekty reorganizacji struktur kościelnych w Polsce z drugiej połowy lat sześćdziesiątych XX wieku*, „Zapiski Historyczne”, vol. LXXXII, 2017, z. 3, s. 127–146.

Białkowski M., *Działalność Karola Wojtyły na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1958–1978)*, „Przegląd Zachodni” 3:2018, s. 197–232.

Białkowski M., *Nieznany posoborowy projekt terytorialnej reorganizacji diecezji polskich z 1967 roku*, „Studia Pelplińskie” 2017, r. 51, s. 41–94.

Białkowski M., *Od bulli «Episcoporum Poloniae coetus» do wyboru Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową. Druga faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1972–1978) – wybrane zagadnienia*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 3: 1972–1978, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin-Warszawa 2018, s. 87–132.

Białkowski M., *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1972–1978. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 129:2018, s. 387–446.

Białkowski M., *Odnowa posoborowa w Kościele katolickim w Polsce w latach 1978–1989. Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 130:2018, s. 263–323.

Białkowski M., *Od Vaticanum II do bulli «Episcoporum Poloniae coetus». Pierwsza faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1966–1972) – wybrane zagadnienia*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956–1972, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Wydawnictwo IPN, Szczecin-Warszawa 2017, s. 67–100.

Białkowski M., *Od wyboru kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową do rozkładu systemu komunistycznego. Dojrzała faza recepcji Soboru Watykańskiego II w Polsce (1978–1989)*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 4: 1978–1989, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Wydawnictwo IPN, Szczecin-Warszawa 2019, s. 111–163.

Białkowski M., *Początki odnowy posoborowej w Kościele katolickim w Polsce (do 1972 roku). Zarys wybranych problemów*, „Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, t. 128:2017, s. 229–272.

Białkowski M., *Polscy ojcowie Soboru Watykańskiego II. Wstęp do badań nad episkopatem Kościoła katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku*, „Nasza Przeszłość”, t. 132: 2019, s. 269–315.

Białkowski M., *Polscy ojcowie Soboru Watykańskiego II. Wstęp do badań nad episkopatem Kościoła katolickiego w PRL w latach sześćdziesiątych XX wieku*, „Studia Pelplińskie”, 2019, r. 53, s. 33–73.

Białkowski M., *Recepcja Soboru Watykańskiego II w Polsce w 1972–1978. Pomiędzy bullą «Episcoporum Poloniae coetus» a wyborem Kardynała Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową*, „Studia Pelplińskie” 2018, r. 52, s. 29–80.

Białkowski M., *Rzecznik Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Działalność Bolesława Kominka na forum Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji (1956–1974)*, „Przegląd Zachodni”, nr 3, 2019, s. 89–128.

Białkowski M., *Wokół Soboru Watykańskiego II. Studia i szkice*, Dom Wydawniczy MARGRAFSEN, Toruń 2016.

Białkowski M., *Udział Bolesława Kominka w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1956–1974)*, „Studia Salvatoriana Polonica”, t. 13, 2019, s. 155–204.

Białkowski M., *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958–1978)*, „Studia Pastoralne” 2019, nr 15, s. 13–57.

Białkowski M., *Udział Karola Wojtyły w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1958–1978)*, „Studia Salvatoriana Polonica”, t. 12, 2018, s. 275–321.

Białkowski M., *Udział Michała Klepacza w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych (1947–1967)*, [w druku].

Białkowski M., *Udział Stefana Wyszyńskiego w pracach Konferencji Episkopatu Polski i jej komisji specjalistycznych w okresie posługi prymasowskiej (1948–1981)*, [w druku].

Czaczkowska E. K., *Kardynał Stefan Wyszyński. Biografia*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2013.

Czaczkowska E. K., *Marzec '68 w dokumentach Episkopatu Polski*, w: *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945–1981*, Wydawnictwo IPN, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2018, s. 143–156.

Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2003.

Dyduch J. M., *Kształt prawny Konferencji Episkopatu Polski*, „Prawo Kanoniczne” 2013, nr 2 (56), s. 3–15.

De Ville A. A., *Orientalium Ecclesiarum*, w: *The Reception of Vatican II*, ed. M. L. Lamb, M. Levering, New York-Oxford University Press 2017.

Fijałkowska B., *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 1:1944–1955, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn 1999.

Jędraszewski M., *Działania aparatu bezpieczeństwa skierowane przeciwko arcybiskupowi Antoniemu Baraniakowi*, w: *Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych w Wielkopolsce w latach 1956–1970*, red. K. Białecki, Wydawnictwo IPN, Poznań 2009, s. 27–53.

Kawa S., *Stefan Wyszyński – kompetencje dotyczące wiernych obrządku greckokatolickiego w Polsce*, „Kościół i Prawo” 6/19 (2017), s. 133–142.

Kosiński S., *Arcybiskup Antoni Baraniak metropolita poznański (1904–1977)*, w: „Chrześcijanin”, t. 7, red. B. Bejze, Warszawa 1982, s. 231–290.

Krukowski J., *Uprawnienia nadzwyczajne Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski, wobec zagrożeń Kościoła ze strony reżimu komunistycznego*, „Studia Prymasowskie” 5 (2011), s. 29–42.

Lipiński P., *Cyrankiewicz. Wieczny premier*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2016.

Macko W. R., *Sekretariat Prymasa Polski. 25 lat posługi prymasowskiej Józefa Kardynała Glempa*, Thaurus, Warszawa 2006.

Mikołajczuk K., *Uprawnienia Kardynała Stefana Wyszyńskiego wobec Kościoła Greckokatolickiego w archiwaliach Prymasa i Konferencji Episkopatu Polski*, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „GAUDIUM”, Lublin 2014.

Napierała S., *Arcybiskup Antoni Baraniak jako pasterz diecezji*, „Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski”, t. 2, 2006, s. 351–358.

Nauka Soboru Watykańskiego II (w zarysie), Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1975.

Nawrot E., *Baraniak Antoni (1904–1977)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989. Pomordowani – więzieni – wygnani*, t. 1, praca zbiorowa pod redakcją naukową J. Myszora, „Verbinum”, Warszawa 2002, s. 7–8.

Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1992.

Pietrzak J., *Pełnia prymasostwa. Ostatnie lata prymasa Polski kardynała Augusta Hlonda 1945–1948*, t. 1–2, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2009.

Pietrzykowski J., *Salezjański rodowód księdza Antoniego Baraniaka*, w: *Z więzienia na stolicę arcybiskupią. Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, red. Z. Zieliński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2010, s. 11–30.

Przybysz M., Saran M., *Pasterz cierpliwego dialogu. Biskup Michał Klepacz w polskiej delegacji na Sobór Watykański II*, w: *Studia Soborowe*, t. 2, cz. 2: *Historia i recepcja Vaticanum II*, GroupMedia, Toruń 2015, s. 161–191.

Przykucki M., *Arcybiskup Antoni Baraniak. Bohater Kościoła i Ojczyzny*, Zeszyty Spotkań KIK-owskich w Hamburgu 4, Poznań 2003.

Przykucki M., *Arcybiskup Antoni Baraniak obrońca Kościoła. Wspomnienie*, „Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski”, t. 2, 2006, s. 359–366.

Rutkowski P., *Polscy biskupi jako ojcowie Soboru Watykańskiego II*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2014.

Smagacz A., *Czuwania soborowe formą duchowej obecności Kościoła Polskiego na Soborze Watykańskim II*, „Resovia Sacra” 21(2014), s. 387–411.

Stefaniuk J., *Czas więzienia (1953–1956)*, w: *Z więzienia na stolicę arcybiskupią. Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, red. Z. Zieliński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2010, s. 65–89.

Stępień M., *Pozycja prawna Konferencji Episkopatu Polski. Studium prawnohistoryczne*, Wydawnictwo Spes, Łomża 2014.

Śledzianowski J., *Ksiądz Czesław Kaczmarek biskup kielecki 1895–1963*, Wydawnictwo JEDNOŚĆ, Kielce 2008.

Śmigiel K., *Prymasostwo polskie. Instytucja, prymasi, dokumenty*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2018.

Wąsowicz J., *Arcybiskup Antoni Baraniak SDB. Wspomnienie w 50. rocznicę objęcia rządów w metropolii poznańskiej*, „Kronika Wielkopolski”, t. 1, 2008, s. 15–34.

Wąsowicz J., *Troska salezjanów o bpa Antoniego Baraniaka SDB w okresie jego internowania w Marszałkach (29 grudnia 1955 r. – 1 kwietnia 1956 r.)*, „Seminare”, 1, 2014, s. 157–169.

Wąsowicz J., *Udział metropolity poznańskiego arcybiskupa Antoniego Baraniaka SDB w obradach Soboru Watykańskiego II*, w: *Studia Soborowe*, t. 1: *Historia i nauczanie Vaticanum II*, red. M. Białkowski, Oficyna Wydawnicza Finna, Toruń 2013; s. 209–234.

Wojcieszek E., *Najtrudniejszy przeciwnik. O Arcybiskupie Antonim Baraniaku (1904–1977)*, „Kronika Miasta Poznania”, (1)2016, s. 188–198.

W służbie Kościoła poznańskiego. Księga pamiątkowa na 70-lecie urodzin arcybiskupa metropolity dr. Antoniego Baraniaka, red. L. Bielarzewski, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1974.

Zamiatała D., *Kierownik Sekretariatu Prymasa*, w: *Z więzienia na stolicę arcybiskupią. Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977*, red. Z. Zieliński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2010, s. 47–63.

Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944–2007*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2009.

Zieliński Z., *Polityczne i kościelne ramy życia i działalności arcybiskupa Antoniego Baraniaka*, „Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski”, t. 2, 2006, s. 343–350.

Z więzienia na stolicę arcybiskupią. Arcybiskup Antoni Baraniak 1904–1977, red. Z. Zieliński, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2010.

Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, Warszawa 2003.

Żbikowska L., *Księża niezłomni. Wierny towarzysz w cierpieniu – Ksiądz arcybiskup Antoni Baraniak*, „Nasz Dziennik” 15 IV 2007.

100-lecie Konferencji Episkopatu Polski. Księga Jubileuszowa, red. A. Miziński, Wydawnictwo JEDNOŚĆ, Kielce 2019.